

1. OSNOVNI POJMOVI

REALNI SISTEMI I INFORMACIONI SISTEMI

Realni sistem (RS) – sistem (strukturirani skup objekata), kao deo realnog sveta ima:

- cilj
- resurse (podaci, vreme, ljudi)
- procese (aktivnosti)
- strukturu
- okruženje (svi imaju npr. banku)

Sistemi:

1. realni
2. apstraktni – opisujemo ih apstraktnim mehanizmima, putem matematičkih struktura jer je tako lakše upravljati sistemom

INFORMACIONI SISTEM (IS)

- model RS
- pao sistem – **softver** ne radi
- obezbeđuje informacije za upravljanje RS
- infrastrukturna komponenta

ZADACI IS

- prikupljanje pod.
- skladištenje pod.
- prenos pod.
- prezentovanje pod.
- obrada pod.
- automatizacija upravljačkih funkcija u RS (greške – izbegavamo ljudski faktor)

ČINIOCI IS

- računarsko-komunikaciona i softverska infrastruktura
- BP
- app. za rad sa pod.
- dokumentacija – projektna i korisnička
- krajnji korisnici
- tim za obezbeđenje eksploatacije i održavanja

REALNI ENTITET – 1 činilac poslovanja u RS, resurs, pojedinačno (konkretni student – Nađa)

KLASA REALNIH ENTITETA – skup entiteta koji poseduju zajedničko svojstvo, imaju iste osobine (studenti)

$$E = \{e_i \mid P(e_i)\}$$

POVEZNIK (VEZA) - odnos 2 ili više E ili prethodno uspostavljenih P

KLASA POVEZNIKA – skup veza između klasa E ili prethodno identifikovanih klasa P

$S = \{e_1, \dots, e_m \mid P(e_1, \dots, e_m)\}$, e_i – entiteti, P predikat – zajedničko svojstvo klase

OBELEŽJE (ATRIBUT)

- nazivi su logični
- JMBG, Ime, Prz
- osobine klase E, P
- vrste: elementarno, složeno, skupovno

DOMEN

- specifikacija skupa mogućih vrednosti obeležja (definisane su relacije i operacije nad skupom)
- vrste – predefinisani, korisnički definisani
- domen obeležja – svako obeležje mora imati domen

specifikacija domena:

$DOCENA ::= \{d \in N \mid d \geq 5 \& d \leq 10\}$

$Dom(A), (A : D)$ – obeležju A je pridružen domen D

$Dom(Ocena) = DOCENA$ ili $(Ocena : DOCENA)$

$dom(A)$ – skup mogućih vrednosti obeležja

$dom(Ocena) = \{5, \dots, 10\}$

PODATAK – (ENTITET, OBELEŽJE, VREME, VREDNOST)

- npr. (student, ocena, ako nije navedeno onda trenutak kada se manipuliše podatkom, 10 – iz $dom(A)$)

- uređena četvorka
- činjenica iz RS
- 10 nije podatak bez KONTEKSTA
- smisaona (semantička) komponenta (ENTITET, OBELEŽJE, VREME)

TIP ENTITETA – TE

- model klase realnih entiteta u IS, biramo relevantna obeležja

1. $Q = \{A_1, \dots, A_n\}$ – skup obeležja, $Q \subseteq$ skupa obeležja klase realnih E
2. N – naziv

- pr. Radnik({Mbr, Ime, Prz, Zan})

POJAVA TIPIA ENTITETA – PTE

- model 1 realnog E u IS
  - konkretne vrednosti koje se dodeljuju obeležjima koje ima TE
- PTE: $p(N) = \{(A_1, a_1), \dots, (A_n, a_n)\}$ – obeležje A_i dobija vrednost a_i iz $dom(A)$

- ako se uvede redosled u niz obeležja ($A_1, \dots, A_n$) tada je PTE uređena **torka** ($a_1, \dots, a_n$)
- 1 red tabele, reprezentuje 1 realan E: (1040, Nađa, Đordan, Programer)

IDENTIFIKATOR TE - skup obeležja – jednoznačno identificuje svaku PTE ili torku

- identifikator PTE - bilo koja vrednost identifikatora TE koja označava max 1 PTE

- vrste:

- **eksterni** – skup obeležja nije $\subseteq$ skupa obeležja TE (nešto dodatno, npr. 1. klupa 1. mesto)
- **interni** – $\subseteq$ skupa obeležja TE (biramo one koji će jedinstveno da identifikuju svaku PTE)

KLJUČ TE - minimalni interni identifikator TE

- **minimalni skup obeležja sa svojstvom jedinstvene identifikacije svake PTE/torke**

- **minimalni skup** – ne postoji $\subseteq$ od skupa ključeva koji može jedinstveno da identificuje PTE
- **jedinstvena identifikacija** – ne postoje 2 PTE s istom vrednošću ključa i sva obeležja koja čine ključ moraju imati zadatu vrednost (nisu NULL – nedostajuća vrednost)

$$X \subseteq Q, Q = \{A_1, \dots, A_n\}$$

- pr. IN11/2021 unutar realnog sistema FTN, min skup obeležja ima 3 obeležja, najčešće je 1
- svaki TE poseduje **bar 1** ključ

STRUKTURA TE N(Q, C)

- N – naziv TE
- Q = { $A_1, \dots, A_n$ } – skup obeležja TE
- C – skup ograničenja TE
- K = { $K_1, \dots, K_n$ } $\subseteq$ C, K $\neq \emptyset$, uvek ima makar 1 ključ (primarni)

1. Radnik({Mbr, Ime, Prz, JMBG}, {Mbr, JMBG}) – 2 **ekvivalentna** ključa - biramo samo 1 **PRIMARNI KLJUČ** (Mbr).
2. Radnik({Mbr, Ime, Prz, JMBG}, {Mbr + JMBG}) – ključ iz više obeležja

TIP POVEZNIKA – TP – povezuje dva ili više TE, ili prethodno definisanih TP

- model veza između pojava povezanih TE ili TP, odnosno između realnih entiteta ili veza

STRUKTURA TP – N(N₁, N₂, ..., N_m, Q, C)

- N – naziv TP
- N_i ($i \in \{1, \dots, m\}$) – povezani tip – TE ili prethodno def. TP; rekurzija – povezuje E iste klase

- $Q = \{B_1, \dots, B_n\}$ - skup obeležja TP, može biti $\emptyset$
- C - skup ograničenja TP
- $K = \{K_1, \dots, K_k\} \subseteq C$ - skup ključeva TP ($K \neq \emptyset$), ključ TP neće činiti obeležja TP

POJAVA TIPOVEZNika - PTP

- $N(N_1, N_2, \dots, N_m, \{B_1, \dots, B_k\}, C)$
- reprezentuje 1 poveznik u RS
- predstavlja skup podataka: $p(N) = (p_1, \dots, p_m)(N) = \{(B_1, b_1), \dots, (B_k, b_k)\}$
  - $b_i \in \text{dom}(B_i)$
  - skup svih pojava $p(N)$ mora zadovoljavati skup ograničenja C

IDENTIFIKATOR TP - niz $(N_1, N_2, \dots, N_m)$, jednoznačno identificuje bilo koje PTP

- identifikator PTP - bilo koja vrednost identifikatora TP - $(p_1, \dots, p_m)$ označava max 1 PTP

KLJUČ TP

- skup obeležja X izведен na osnovu ključeva povezanih tipova $(N_1, N_2, \dots, N_m)$
- $X \subseteq K_1 \cup \dots \cup K_m$, gde $(\forall i \in \{1, \dots, m\})(K_i \text{ je 1 izabrani ključ povezanog tipa } N_i)$; unija ključeva povezanih tipova ili njen podskup
- $X = \{A_1, \dots, A_n\}$, takav da
  - (1) ne postoje 2 PTP N s istom x -vrednošću (za X) - svojstvo jednoznačne identifikacije
  - (2) ne postoji $X' \subset X$, za koji važi (1) - svojstvo minimalnosti

STRUKTURE PODATAKA - orijentisani graf $G(V, \rho)$

V – skup čvorova, podaci i zna se semantika

ρ – skup grana, $\rho \subseteq V \times V$ – binarna relacija, veze između podataka, zna se semantika

- vrste prema **nivou apstrakcije pridružene semantike**: logičke strukture obeležja, logičke strukture podataka, fizičke strukture podataka

LOGIČKE STRUKTURE OBELEŽJA - LSO

- struktura nad **skupom TE, TP i njihovih obeležja**
- model dela realnog sistema $M = (STE, RTE)$, STE – skup tipova, RTE – relacija
- pristupi organizaciji:
  - (A) – skup čvorova = i TE i TP

(B) – skup čvorova = **TE**, skup grana = TP (povezuje samo TE – **mana**)

- nivo detaljnosti vizuelnog prikaza LSO: **globalni** prikaz – nivo TE i TP; **detaljni** prikaz – nivo obeležja

- moramo znati **semantiku**

LOGIČKA STRUKTURA PODATAKA – LSP

- definiše se nad LSO
- u čvorovima i granama su **konkretni** podaci
- linearno uređena struktura pod.

ŠEMA LSP – LSO koja daje **KONTEKST** LSP-u

***LSO**: Student (BRI, Ime, Prz) daje kontekst – **TE**, **TIP SLOGA** – lin. struk. skupa obeležja datog TE

***LSP**: 1078, Nikola, Stojičić – **PTE**; torka, **SLOG** – lin. struk. nad skupom podataka 1 E

DATOTEKA

- struktura pod. nad skupom slogova
- **nad skupom pojava**(PTE/PTP) **1 TE**
- LSO – TE nad kojom je definisana PTE

BAZA PODATAKA

LSO **nad skupom pojava**(PTE/PTP) **više TIPOVA E i TIPOVA P** (množina)

ŠEMA BP – LSO koja daje kontekst BP

reprezentacija:

1. graf
2. tabele
  - veza više-vše -> 3. tabelu
  - veza 1-1 -> direktna propagacija ključa

FSP – smeštanje na memorijski medijum

2. KONCEPCIJA BAZA PODATAKA

KLASIČNA ORGANIZACIJA DATOTEKA

- najstarije rešenje – papir
- naprednije rešenje – **sistem datoteka** – svaka grupa procesa (aplikacija) ima svoj skup datoteka

OSNOVNI NEDOSTACI:

1. nepovezanost aplikacija – ručno prepisivanja istih ili sličnih pod.
2. redundantnost pod. – višestruko memorisanja istih ili sličnih pod.
3. čvrsta povezanost programa i pod. – u kodu se pisao i način fizičke smeštenosti na disk i način pristupa podacima
4. konkurentni pristup više korisnika

RELACIONE BP

- rešenje – sve app. koriste **istu datoteku**
  - nema više redundantnosti, svi vide promene
  - problem – višekorisnički režim rada -> POLICAJAC (softver) – **SUBP** (sistem za upravljanje BP)
  - **transakcijska** obrada – **sve ili ništa**, ako pukne u nekom trenutku mora da se vrati na početno stanje (SUBP vodi računa o tome)
  - višekorisnički konkurentni pristup
  - automatizacija
- BP – na logičkom nivou su skup tabele, koje su povezane
- relacione BP su i dalje primarne u poslovanju

NoSql BP

- baze koje nisu relacione
- problem: rade brzo, ali ne garantuju tačnost

Big Data:

- problem je brzina odziva, zbog brzine smo se vratili na datoteke
- velika kol. pod.

- multimedijalni sadržaj
- iz gomile pod. -> generišemo info -> znanje
- Tipovi pod. prema strukturi:
  1. strukturirani – svi imaju isti format, u relacionim bazama
  2. polustrukturirani – mogu ali ne moraju da učestvuju svi elementi u strukturi (JSON, HTML)
  3. nestrukturirani – sa stanovišta čuvanja, nema definisan format (stranica sajta, mejl, post)

BP i SUBP

SUBP – okružuje BP

- softver koji omogućuje da pod. vidimo na najvišem logičkom nivou kao tabele
- zaštita
- višekorisnički režim rada
- distribuirane BP – lokacijski udaljene, a SUBP daje uvid kao da su svi na 1 mestu
- obezbeđuje zadavanje šeme BP, preko šeme vidimo i radimo sa podacima

ŠEMA BP

- program koji koristi usluge SUBP-a
- ne vodi računa o povezanosti programa i pod.
- SUBP -> zadatak da preslikava LSP (podaci) <--> FSP (kako su smešteni)
- rad u timu

case alati:

- softver za crtanje šeme i kontroliše nas
- konceptualnu šemu prevodi na relationalnu, a SUBP relationalni model kako se smešta na disk
- Sql skripta – jednim klikom se generiše šema BP napisana Sql jezikom
- uloge: projektant i administrator (mučenik, brine o performansama, šemi, SUBP-u)
- SUBP – rečnik podataka (data dictionary, repository – admin. prava) – čuva šemu BP u svoju bazu
- Sql developer – java projekat – zakači se za bazu i čita parče baze samog SUBP-a (sistemske tabele)
- web app. – sa Sql upitim se obraća direktno SUBP-u
- korisnički pod. – naša BP gde mi unosimo pod.

PODŠEMA / EKSTERNA ŠEMA – modeli na nivou apstrakcije obeležja

- **šema** - nezavisni programi od podataka pa ne brinemo o fizičkom smeštanju
- izmene u šemi, svi koriste podatke na 1 mestu, ali koriste samo neki deo podataka pa promena BP se ne reflektuju na app. jer app. ne uzima taj deo koji se menja

PODŠEMA

- **LSO nad šemom**
- prilagođava se app, jer uzima **parče šeme BP** koje pokriva grupu procesa neke app.
- izdvajamo **iz šeme neke pod. koje odgovaraju app.**

SUBP – transformacija podšeme i šeme, bilo bi dobro da amortizuje vezu šeme i podšeme

1. logička nezavisnost programa od pod. – promene šeme ne izazivaju promene podšeme i programa
2. fizička nezavisnost programa od pod. – promene FSP ne izazivaju promene šeme, podšeme i programa

- pr. Student_Fakultet {BRI, IME, PRZ, BPI, NAF}

POGLED – modeli na nivou **apstrakcije pod.**

- **globalni pogled** – **pojava nad šemom BP** – nad svim podacima, u trenutnom stanju
- **pogled** – pojava nad **podšemom** – konkretni podaci, nad samo nekim

SISTEMI BP

1. u užem smislu – 1 BP 1 instanca BP
  2. u širem smislu – više BP
- OLTP – sistem: pod. se arhiviraju posle 1 god. (FTN, banke,...)
  - NoSql – nestrukturirani podaci, velika brzina
  - ostvarivost ciljeva BP zavisi od:
    1. projektanta BP – problemi ako nije dobro isprojektovana, viškovi pod. su uvek loši u BP
    2. metode, tehnike, koncepti projektovanja
    3. SUBP – alati i cena

3. MODEL PODATAKA

MODEL PODATAKA – MP

- mehanizam uz pomoć kojeg preslikavamo RS u model
- **jezik** (matematička apstrakcija) kojim se modeluju šeme BP

MP (S, I, O)

- S – strukturalna komponenta
  - I – integritetna komp.
  - O – operacijska komp.
- nivoi apstrakcije:
1. nivo **intenzije** – LSO, konteksna, nivo **tipa**
  2. nivo **ekstenzije** – LSP, konkretizacija, nivo **pojave** tipa
- **meta** pod. – pod. o podacima, čuvaju se u rečniku pod.
- meta level 0 – LSP, FSP, BP (konkretna PTE)
  - meta level 1 – LSO, šema BP (daje kontekst, konkretni TE)
  - meta level 2 – opisuju se koncepti, MP (naziv, skup obeležja...)
  - meta level 3 – tipovi, pojave, MOF (jezik koji ima koncepte jezika za modelovanje)

STRUKTURALNA KOMPONENTA MP

- **KONCEPT** – apstraktna predstava 1 klase pojmove; služi za modeliranje LSO – šeme BP

- **primitivni koncept** – ne definiše se, uvodi se, predstavlja 1 klasu RS (npr. **vrednosti**, **domen**, **obeležje**,...)

sadrži:

1. skup **primitivnih** koncepata – skup osobina, pravila kako ih primeniti i semantike
2. skup **formalnih pravila** – **složeni koncepti** izgrđeni od primitivnih ili već predefinisanih složenih
3. skup **predefinisanih složenih** koncepata – osobine, pravila, **semantika** npr. **TP**

pr. TP:

- formira se korišćenjem drugih koncepata (TE, skup obeležja, naziv tipa,...)
- pravila: $N(N_1, \dots, N_m, Q, C)$
- semantika: TP modeluje veze između klasa realnih entiteta ili prethodno uspostavljenih poveznika

INTEGRITETNA KOMPONENTA

-modelovanje ograničenja

1. skup **tipova ograničenja**:
  - skup osobina (kako formalno da specificiramo, interpretacija – da li zadovoljava ili ne)
  - skup pravila za korišćenje
  - semantika
2. skup **formalnih pravila za izvođenje zaključaka** o važenju ograničenja
3. skup formalnih pravila za **kreiranje novih tipova ograničenja**

- ograničenja proverava SUBP

- ako se odnose na pod. ograničenja treba da budu uz njih ili user interface (jeftiniji npr.*obavezno polje)

- pr. ograničenje domena, ključa, kardinalitet TP

OPERACIJSKA KOMPONENTA MP

1. skup tipova operacija:

- skup **osobina** (kako formalno da specificiramo, izvršenja nad pod. – Sql)
- skup **pravila za korišćenje**
- **semantika**

npr. INSERT, DELETE, UPDATE,...

definiše:

1. **upitni** jezik - Query Language (QL) - iskazivanje upita (select) nad BP
2. jezik za **manipulisanje podacima** - Data Manipulation Language (**DML**) – ažuriranje BP
3. jezik za **definiciju podataka** - Data Definition Language (**DDL**) – kreiranje i modifikacija specifikacija

specifikacija operacije sadrži komponente:

1. **aktivnost** – akciju
2. **selekcija** – uslov nad kojim torkama

operacijska komponenta:

1. **proceduralna**
2. **deklarativna** – šta hoćemo, ne kako (Sql)

4. MODEL PODATAKA TIPOVA I ENTITETA I POVEZNIKA – ER MODEL

OSNOVNI POJMOVI

- obeležje i domen
- TE, PTE
- TP, PTP

STRUKTURALNA KOMPONENTA

- *primitivni* koncepti:

- **vrednost** – const
- **domen** – korisnički definisan (u teoriji nasleđuje prethodno kreiran domen ali SUBP nema nasleđivanje)
- **obeležje**

- *izvedeni* koncepti:

- podatak
- TE, PTE
- TP, PTP

ER DIJAGRAMI

- služe za projektovanje **šeme BP**
- nema pod. o načinu implementacije
- semantički bogat, i kada se obogaćivao nastao je EER
- dijagrame svi mogu da **razumeju** pa se zato zadržao, razumevanje kako RS funkcioniše
- nivoi detaljnosti prikaza: **globalni** - nazivi tipova; **detaljni** nivo - nazivi obeležja
- **ER model - jezik za modelovanje pod. klase E ili P**

INTEGRITETNA KOMPONENTA

Tipovi ograničenja u ER modelu podataka:

- ograničenje domena
- ograničenje vrednosti obeležja
- ograničenje pojave tipa
- kardinalitet tipa poveznika
- ograničenje ključa (integritet tipa) - za TE i TP

OGRANIČENJE DOMENA

SPECIFIKACIJA DOMENA

- struktura: **D(id(D), Predef)**
  - D - naziv domena
  - **id(D)** - ograničenje domena
  - Predef - predefinisana vrednost domena, umesto null, nije obavezna

OGRANIČENJA DOMENA id(D)

- primenom pravila nasleđivanja se definiše ograničenje domena
- ograničenje nasleđenog domena je struktura: **id(D) = (Tip, Dužina, Uslov)**
  - Tip - tip podatka, obavezno (oznaka primitivnog domena ili prethodno definisanog kor. domena)
  - Uslov - logički uslov koji svaka vrednost domena mora da zadovolji
- pr. DOCENA((Number, 2, $d \geq 5 \wedge d \leq 10$), Δ) $\rightarrow$ DPOZOCENA((DOCENA, Δ , $d \geq 6$), 6)
- null** - nula (**nedostajuća**) vrednost - ω , vrednost obeležja nedostaje - nije zadata
  1. **nepoznata** ali postojeća vrednost obeležja
  2. **nepostojeća** vrednost obeležja
  3. **neinformativna** vrednost obeležja

OGRANIČENJE VREDNOSTI OBELEŽJA

- specifikacija obeležja, obeležje $A \in Q$, datog tipa N

- struktura: (**id(N, A)**, **Predef**)

- **id(N, A)** – ograničenje vrednosti obeležja
- Predef – ako se ne navede važeći je *Predef* odgovarajućeg *domena*

- **id(N, A) = (Domen, Null)** – oba su *obavezna*

- Domen – naziv domena pridruženom obeležju
- Null – da li obeležje sme ili ne sme da ima null vrednost

OGRANIČENJE POJAVE TIPOVIMA

ograničenja na moguće vrednosti pod. unutar iste pojave TE ili TP

- **ograničenje važi i za TE i TP**

N: **id(N) = ({id(N, A) | A ∈ Q'}, Uslov)** – skup ograničenja vr. obeležja sa pridodatim logičkim uslovom

- N = TE: $Q' = Q$
- N = TP: $Q' = Q \cup K_p$, K_p skup obeležja primarnog ključa TP, a Q može biti $\emptyset$
- Uslov – odnosi se na obeležja, i na 1 pojavu

KARDINALITET TIPOVA POVEZNIKA

(a, b)

- $a \in \{0, 1\}$ – min kardinalitet
- $b \in \{1, N\}, N \geq 2$ – max kardinalitet ($M : N, N : 1, 1 : 1$)

- ograničava u koliko PTP može učestvovati 1, bilo koja POJAVA POVEZANOG TIPOA (TE ili prethodno def TP)

- definiše se za svaki povezani tip

čitanje dijagrama:

- (0, 1) – ne mora nijedan, ili max 1
- (1, 1) – tačno 1
- (0, N) – ne mora nijedan, a može i više
- (1, N) – bar 1, a može i više

- **rekurzivni** TP

- isti povezani tip sa obe strane
- povezuje entitete iste klase
- koristi se za neku hijerarhiju, delove organizacije

OGRANIČENJE KLJUČA

- Integritet TE – ograničenje ključa

- Integritet TP – niz naziva povezanih tipova, ili njegov neprazan podniz; ograničenje ključa

3 opšte grupe **max kardinaliteta** koji utiču na **formiranje ključeva TP**:

- **M : N** - (Radnik, Projekat); Kp = Mbr+Spr -> **uniramo** ključeve povezanih tipova
- **N : 1** - (Radnik); Kp = Mbr -> uzima se ključ sa strane gde je **1**; podniz povezanih tipova
- **1 : 1** - (Radnik) i (PolisaOsiguranja); K1 = MBR i K2 = BrPol -> **biramo** ključ
- M : N i rekurzija - (Deo, Deo); Kp = DelD+DelDkom -> **preimenujemo** 1 obeležje jer moraju biti različiti

GERUND

- glagolska imenica
- TE dobijen transformacijom TP
- TP koji predstavlja **povezani tip u nekom 2. TP**
- uloga i **TE i TP**
- simbol u simbolu
- TP $N(N_1, N_2, \dots, N_m, \{B_1, \dots, B_k\}, C)$ i neka je neki **N_i TP**, tada je N_i gerund jer se ponaša kao **TE u odnosu na N**
- služi za modelovanje **kombinacija** koje ulaze u kombinaciju (kod 2 kombinacije taj 1 isti TE kod obe mora u implementaciji da se reši da bi se radilo o istom TE)

AGREGACIJA

- objedinjuje složenije ER strukture (odvajamo deo dijagrama) – pa se ponaša **kao 1 TE**
- najjednostavniji primer je gerund

N-armi TP - može da povezuje više od 2 druga tipa, i određuje se kardinalitet za svaki povezani tip

SLABI TE

- TE čije su **pojave zavisne od pojava nekog 2. TE**

- vrste zavisnosti slabih TE:

1. egzistencijalna

- između pojava 2 TE
- min kardinalitet TP **(1,)**
- **vremensko prethodenje** – mora da postoji pojava pre neke 2. pojave
- pr. regularni TE: Radno_mesto; slabi TE: Radnik, jer je egzistencijalno zavisan od TE Radno_mesto (ako se ukine radno mesto, radnik gubi posao)
- **regularni TE** – TE koji **nije** u egzistencijalnoj zavisnosti

2. identifikaciona

- podrazumeva egzistencijalnu

- i min i max kardinalitet TP prema slabom TE (1, 1)
- uvodi klasifikaciju TP: neidentifikacioni TP i identifikacioni TP
- štedimo je i korisitimo samo kada ima potrebe

IDENTIFIKACIONI TP

geometrijski:

- bilo koja pojava id-zavisnog TE se identificuje vrednostima njegovih identifikacionih obeležja (Student: Brl, GodU) i vrednosti ključa nadređenog TE

- Identifikator id-zavisnog TE N_i (Student) (N, X)

N - naziv nadređenog TE (StudijskiProgram)

X - skup identifikacionih obeležja TE $N_i \rightarrow \{Brl, GodU\}$

- Ključ id-zavisnog TE N_i $K_i = X \cup K$, K - ključ nadređenog TE {IdStudPro} $\rightarrow K_i = Brl + GodU + IdStudPro$

SLAB TIP – ima identifikaciona obeležja, nema svoj ključ jer se formira od ključa nadređenog tipa i od svojih id. obeležja

IS-A HIJERARHIJA

- specifični TP i uvodi:

- superklasu – 1 klasa entiteta (entiteti sa zajedničkim osobinama, obeležjima), ima više podskupova sa specifičnim osobinama
- potklasu – set specifičnih osobina (atributi ili neke specifične veze) i ona je $\subset$ početnog skupa

- semantički model podataka:

- specijalizacija – pojava superklase se specijalizuje na pojavu potklase
- generalizacija – pojava potklase se generalizuje na pojave superklase

- pojmovi superklase i potklase se uvode:

- da bi model RS bio semantički bogatiji
- da bi se izbegle nula vrednosti (ako bismo sve stavili u 1 TE i tada bismo imali puno null vrednosti)
- da bi se izbeglo definisanje TP koji nema mnogo smisla

- min kardinalitet (a,)

- 0 – parcijalna
- 1 – totalna

- max kardinalitet (, b)

- 1 – nepresečna
- N – presečna

bitne karakteristike:

- nasleđivanje osobina superklase
- svaka **potklasa je identifikaciono zavisna od superklase** (npr. mora postojati Radnik gore, pa tek onda Projektant)
- **razlika od id-zavisnosti** je što možemo da pravimo **više potklasa** – bar 2, a ključ svake potklase je primarni ključ superklase – **nasleđivanje ključeva, ne unira se**
- **potklase** mogu imati svoje **sopstvene ključeve**
- potklasa može imati ulogu superklase u drugoj IS-A hijerarhiji
- nad 1 tipom može se napraviti više različitih IS-A hijerarhija, koristeći različite kriterijume

KATEGORIZACIJA

TP kategorizacije uvodi pojam **kategorije** – predstavlja posebnu vrstu tipa (TE, ili TP – gerunda)

- **1 TE se povezuje s više kategorija** (bar 2)
- **ekskluzivni TP** – **TE koji se kategorije** može biti **samo 1 kategorije** pa je **max** kardinalitet prema kategorijama **1 (, 1)**
- **nema id-zavisnosti**, kategorije su **nezavisne** 1 od 2., mogu imati različite ključeve (kao 3 posebne tabele se mogu predstaviti)
- može, a ne mora postojati skup klasifikacionih obeležja kategorije

IS-A ne može da se zameni kategorizacijom – kategorizacija **ne modeluje 1 klasu TE i svaki TE je nezavisan TE**

tip kategorizacije prema kardinalitetu:

- **(0, 1)** – **parcijalna**
- **(1, 1)** – **totalna**

pr: član kluba mora biti ili pravno ili fizičko lice, a lica mogu ostvariti 0 ili više članstva kluba

5. RELACIONI MODEL

MOTIVACIJA I KONCEPCIJA RELACIONOG MODELA

- nezavisnost programa od podataka
- **šema relacije: N(R, C)**
  - R – skup obeležja
  - C – skup ograničenja, $K \subseteq C$ – neprazan skup ključeva
- **šema releacije (zaglavljene) LSO**, daje kontekst **relaciji (sadržaj) LSP**

STRUKTURALNA JEDNOSTAVNOST

- relacija – zasnovana na matematici, skup torki

selekcija podataka:

- kod ranijih MP – putem **fizičkih** (relativnih ili absolutnih) adresa: pozicioniranje indikatorom aktuelnosti ili odnos između podataka
- kod rel. MP – **asocijativno adresiranje -> simbolička** adresa – podaci se nalaze na osnovu naziva relacije, obeležja i vr. ključa a SUBP transformiše simboličke u relativne adrese

povezivanje podataka:

- kod ranijih MP – fizičke adrese u funkciji **pokazivača** – fizičko pozicioniranje logički susednih podataka
- kod relacionog MP – simboličkih adresa – **prenetih vrednosti ključa**
  1. preko nove tabele (više više) – prostiranje ključa
  2. ista tabela (max kardinalitet je 1) – prostiranje ključa (strani ključ, ograničenja referencijalnog integriteta)
- **strani ključ**
  - propagirani ključ
  - skup vrednosti stranog ključa je podskup skupa vrednosti primarnog ključa
  - sme da bude null

DEKLARATIVNI JEZIK

2 alata za upitni jezik:

1. **relaciona algebra** (teorija skupova i skupovnih operacija)
  - skupovni operatori: unija, presek, razlika
  - specijalizovani skupovni operatori: spoj (join), projekcija, selekcija, ...
2. **relacioni račun** (predikatski račun I reda)

SQL – Structured Query Language

- zasnovan na relacionom računu nad torkama
- deklarativan – ne kako, nego samo šta da radi
- rad sa skupovima podataka (torki)

STRUKTURALNA KOMPONENTA

1. *primitivni* koncepti nivoa **intenzije**:

- **obeležje** – reprezentuje osobinu klase E ili P u RS
- **domen** – specifikacija skupa mogućih vrednosti koje neka obeležja mogu da dobiju (svakom obeležju obavezno se pridružuje tačno 1 domen)

primitivni koncept nivoa **ekstenzije**:

- **vrednost**

2. složeni koncepti - kombinovanje primitivnih korišćenjem definisanih pravila

Nivo intenzije (LSO)	Nivo ekstenzije (LSP)
Domen	Vrednost
Obeležje	Podatak
Skup obeležja	Torka
Sema relacije	Relacija
Sema BP	BP

Torka

- reprezentuje 1 PE ili PP
- svakom **obeležju**, iz skupa obeležja, **dodeljuje se konkretna vrednost** (iz skupa mogućih vrednosti definisanog domenom)
- $U = \{A_1, \dots, A_n\}$ $U = \{\text{MBR, IME, POL, SPR, NAP}\}$
- $\text{DOM} = \cup (\text{dom}(A_i))$ - skup svih mogućih vrednosti
- $t : U \rightarrow \text{DOM}$, $(\forall A_i \in U)(t(A_i) \in \text{dom}(A_i))$
- $t_1 = \{(\text{MBR, 101}), (\text{IME, Ana}), (\text{POL, Ž}), (\text{SPR, 1100}), (\text{NAP, Univerzitetski IS})\}$

Restrikcija (“skraćenje”) torke t

- na skup obeležja $X \subseteq U$
- oznaka: $t[X]$
- svakom obeležju iz skupa X pridružuje se ona vrednost koju je **imala polazna torka t**
- $X \subseteq U$, $t : U \rightarrow \text{DOM}$, $t[X] : X \rightarrow \text{DOM}$, $(\forall A \in X)(t[X](A) = t(A))$
- $X = \text{MBR+IME}$ $t_1[X] = \{(\text{MBR, 101}), (\text{IME, Ana})\}$

Relacija

- konačan **skup torki**
- reprezentuje skup realnih entiteta ili poveznika

$r(U) \subseteq \{t \mid t : U \rightarrow \text{DOM}\}, |r| \in \mathbb{N}_0$ skup svih mogućih torki nad skupom obeležja U – Tuple(U)

- $r_1(U) = \{t_1, t_2\}$
- u relaciji se ne mogu pojaviti 2 identične torke (to je ista torka, samo 2 puta prikazana)
- relaciju predstavlja **tabela**
- poređak kolona i torki je nebitan

Šema relacije: N(R, O)

- N - naziv
- R - skup obeležja
- O - skup ograničenja šeme

- **Pojava** nad šemom relacije (R, O) je bilo koja **relacija r(R)** koja **zadovoljava sva ograničenja iz skupa O**

Relaciona šema baze podataka (S, I)

- **S - skup šema relacija** $S = \{(R_i, O_i) \mid i \in \{1, \dots, n\}\}$
- **I - skup međurelacionih ograničenja**

Relaciona BP

- **skup relacija**
- **1 pojava nad zadatom relacionom šemom** BP (S, I)
- s: $S \rightarrow \{r_i \mid i \in \{1, \dots, n\}\}, (\forall i)s(R_i, O_i) = r_i$
  - svakoj šemi relacije iz skupa S odgovara 1 njena pojava
  - **svaka relacija mora da zadovolji O**
  - **skup relacija s** mora da zadovoljava sva **međurelaciona ograničenja iz skupa I**

BP

- reprezentuje 1 stanje RS
- ažurira se, jer promene RS treba da prate promene podataka u BP
- Nivo intenzije : $\{((R_1, O_1), \dots, (R_n, O_n)), I\}$ - šema BP: staticka (sporo promenljiva)
- Nivo ekstenzije: $\{r_1(R_1), \dots, r_n(R_n)\}$ - relaciona BP: dinamička (stalno promenljiva)

Konzistentno stanje BP

$RBP = \{r_i \mid i \in \{1, \dots, n\}\}$ nad **šemom (S, I)** nalazi se u

- **formalno konzistentnom stanju**
  - o $(\forall r_i \in RBP)(r_i \text{ zadovoljava } \text{sva ograničenja} \text{ odgovarajuće šeme } (R_i, O_i))$
  - o **RBP** zadovoljava sva **međurelaciona ograničenja** iskazana putem I
- **suštinski konzistentnom stanju**
  - o formalno konzistentnom stanju
  - o predstavlja venu sliku stanja RS

SUBP može da kontroliše formalnu konzistentnost

INTEGRITETNA KOMPONENTA

- definisana putem tipova ograničenja

- karakteristike tipa ograničenja:

- formalizam za zapisivanje (definicija) - MP
- pravilo za interpretaciju (validaciju) - pravila
- oblast definisanosti - LSO nad kojom se definiše ograničenje
- oblast interpretacije - LSP nad kojom se ograničenje interpretira

Karakteristike tipa ograničenja

- **kritične operacije** - skup operacija nad BP koje mogu da **naruše ograničenja** datog tipa (INSERT, UPDATE, DELETE)
- skup **akcija** se definiše za kritične operacije kojima se obezbeđuje konzistentnost BP
- pasivna akcija (SUBP u pozadini stalno proverava) i aktivna akcija
- ograničenje treba biti uz podatke, tu gde se nalaze

LSO nad kojim se definiše ograničenje:

- **vanrelaciono** – van konteksta šeme relacije (ogr. Domena)
- **jednoretaciono** – nad 1 šemom relacije (ogr. Ključa)
- **višeretaciono** – nad bar 2 šeme (ogr. Referencijalnog integriteta)

LSP nad kojim se interpretira ograničenje:

- **vrednosti** – nad 1 vrednošću obeležja
- **torke** – nad 1 torkom
- **relaciono** – nad skupom torki
- **meduretaciono** – nad bar 2 relacije (bilo koja relacija, rezultat spoja, pogled, bilo šta)

SPECIFIKACIJA DOMENA: **D(id(D), Predef)**

- D – naziv domena
- id(D) – ograničenje domena
- Predef – predefinisana vrednost domena, umesto null, nije obavezna

OGRANIČENJA DOMENA **id(D)**

- **id(D) = (Tip, Duzina, Uslov)**
- Tip – tip podatka, obavezno (oznaka primitivnog domena ili prethodno definisanog domena)
- Uslov – logički uslov koji svaka vrednost domena mora da zadovolji
- pr. DOCENA((Number, 2, $d \geq 5 \wedge d \leq 10$), Δ) $\rightarrow$ DPOZOCENA((DOCENA, Δ , $d \geq 6$), 6)
- **null** – nula (**nedostajuća**) vrednost – ω , vrednost obeležja nedostaje – nije zadata
  1. nepoznata ali postojeća vrednost obeležja
  2. nepostojeća vrednost obeležja
  3. neinformativna vrednost obeležja

LSO: **vanrelaciono**

LSP: nad **vrednošću**

SPECIFIKACIJA OBELEŽJA ŠEME RELACIJE

- $A \in R$, $N(R, O)$
- zadaje se za svako obeležje šeme relacije: (**id(N, A)**, **Predef**)
  - $\text{id}(N, A)$ - ograničenje vrednosti obeležja
  - Predef - predefinisana vrednost obeležja
- radi se u svakoj šemi relacije - npr. primarni ključ ne sme null, a strani sme null

OGRANIČENJE VREDNOSTI OBELEŽJA

id(N, A) = (Domen, Null) – oba su obavezna

- Domen – naziv domena pridruženom obeležju
- Null – da li obeležje sme ili ne sme da ima null vrednost
- LSO: **jednorelacioni**
- LSP: **vrednosti**

OGRANIČENJE TORKE

- za šemu relacije $N(R, O)$ **id(N) = id(R) = (\{id(N, A) | A \in R\}, Uslov)**
  - **Uslov** – svaka torka mora da zadovolji, tu su obeležja samo iz te šeme relacije
  - LSO: **jednorelacioni**
  - LSP: nad **torkom**
  - predstavlja **skup ograničenja vrednosti obeležja, kojem je pridodat logički uslov**

KLJUČ ŠEME RELACIJE

- **minimalni podskup skupa obeležja šeme relacije**, na osnovu kojeg se **jedinstveno može identifikovati** svaka **torka relacije nad datom šemom**
- X je ključ ako:

1. $(\forall u, v \in r(R))(u[X] = v[X] \Rightarrow u = v)$
2. $(\forall Y \subset X)(\neg 1.)$

- LSO: **jednorelaciono**
- LSP: nad **realcijom**

OGRANIČENJE KLJUČA

- šema relacije $N(R, K)$; ključ $X \in K$, $X \subseteq R$
- $\text{Key}(N, X)$

za sva obeležja ključa nula vrednosti su zabranjene: $(\forall K_i \in K)(\forall A \in K_i)(\text{Null}(N, A) = \perp)$

- svaka šema relacije mora posedovati najmanje jedan ključ ($K \neq \emptyset$) - tačno 1 primarni ključ koji se bira iz skupa ekvivalentnih ključeva i koristi se kao asocijativna adresa za povezivanje podataka
- kritične operacije: INSERT, UPDATE – SUBP redom ide i proverava vrednosti ključa

OGRANIČENJE JEDINSTVENOSTI

- vrednosti obeležja šeme relacije $N(R, O)$

Unique(N, X)

- X – nad skupom obeležja (znači više obeležja ne mora samo 1), $X \subseteq R$
- može imati null, a ako je ne-null onda kombinacija vrednosti obeležja iz X mora biti jedinstvena u relaciji nad $N(R, O)$,

$$(\forall u, v \in r(R))((\forall A \in X)(u[A] \neq \omega \wedge v[A] \neq \omega) \Rightarrow (u[X] = v[X] \Rightarrow u = v))$$

- skup svih ograničenja jedinstvenosti: $Uniq = \{\text{Unique}(N, X) \mid X \subseteq R\}$
- nad 1 šemom relacije može više unique, onliko koliko treba
- LSO: **jednorelaciono**
- LSP: **relaciono** (skup torki)
- kritične operacije: INSERT, UPDATE
- aktivnosti: da se zabrani

Skup svih ograničenja šeme relacije: $N(R, K \cup Uniq \cup \{id(R)\})$ – ogr. ključeva, jedinstvenosti i torke

ZAVISNOST SADRŽAVANJA

- **2 šeme** relacije $N_i(R_i, O_i)$ i $N_j(R_j, O_j)$

uredimo kao nizove, zna se pozicija:

- $X \subseteq R_i$: $X = (A_1, \dots, A_n)$, $(\forall l \in \{1, \dots, n\})(A_l \in R_i)$
- $Y \subseteq R_j$: $Y = (B_1, \dots, B_n)$, $(\forall l \in \{1, \dots, n\})(B_l \in R_j)$

X, Y – isti br. elemenata, 1 ili više obeležja imaju

- $(\forall l \in \{1, \dots, n\})(\text{dom}(A_l) \subseteq \text{dom}(B_l))$ – obeležja moraju biti **domenski kompatibilni**

$$N_i[X] \subseteq N_j[Y]$$

ako za $r(R_i, O_i)$ i $s(R_j, O_j)$ zadovoljeno $(\forall u \in r)(\exists v \in s)(\forall l \in \{1, \dots, n\})(u[A_l] = \omega \vee u[A_l] = v[B_l])$

- ili je **vrednost obeležja null** – zadovoljava
- ili za **vrednost obeležja A u torki u mora da postoji vrednost obeležja B u torki v**
- **skup vrednosti za A je $\subseteq$ skupa vrednosti za B**

- LSO: **višerelaciono**

- LSP: **nad 2 relacije nad šemama**

OGRANIČENJE REFERENCIJALNOG INTEGRITETA

- specifičan slučaj zavisnosti sadržavanja

- $N_i[X] \subseteq N_j[Y]$, kada je Y **KLJUČ šeme relacije** $N_j(R_j, K_j)$
- N_i - **referencirajuća** šema relacije
- N_j - **referencirana** šema relacije

kritične operacije (levo=RADPROJ, desno=RADNIK):

- INSERT levo (stranog ključa ako ne postoji primarni ključ desno)
- UPDATE levo i desno
- DELETE desno (brisanje primarnog ključa koga referencira strani ključ možda)

FUNKCIONALNA ZAVISNOST (FZ)

$f: X \rightarrow Y$, X i Y skupovi obeležja

- X i Y podskupovi U – univerzalni skup **obeležja** (sva obeležja u RS)
- **ako je poznata X vrednost, poznata je i Y vrednost**, obrnuto ne važi
- svakoj X vrednosti odgovara samo 1 Y vrednost
- **X funkcionalno određuje Y**

relacija r zadovoljava FZ $X \rightarrow Y$ ako važi $(\forall u, v \in r)(u[X] = v[X] \Rightarrow u[Y] = v[Y])$

LSP: relacija $r(N)$ ili $r(U)$

Trivijalna FZ

- ona koja je zadovoljena u bilo kojoj relaciji
- FZ $X \rightarrow Y$, za koju važi $Y \subseteq X$
- npr. MBR $\rightarrow$ MBR, MBR $\rightarrow \emptyset$, AB $\rightarrow$ A

LOGIČKA POSLEDICA

$F \models f$ FZ f je logička posledica od skupa FZ F

- ako svaka relacija r koja zadovoljava F zadovoljava i f – $(\forall r \in \text{SAT}(U))(r \models F \Rightarrow r \models f)$
- $F_1 \models F_2$ – skup FZ F_2 je logička posledica od skupa FZ F_1 ako $(\forall f \in F_2)(F_1 \models f)$
- implikacioni problem: utvrditi da li važi $F \models f$
- **ekvivalentnost** skupova FZ: $F_1 \equiv F_2$ ako $F_1 \models F_2 \wedge F_2 \models F_1$

ZATVARAČ SKUPA FZ

F^+ – skup koji sadrži sve logičke posledice od F

- $F^+ = \{f \mid F \models f\}$
- važi za svaki F da $F \subseteq F^+$
- $F_1 \models F_2$ akko $F_2^+ \subseteq F_1^+$
- ekvivalentnost skupova: $F_1 \equiv F_2$ akko $F_1^+ = F_2^+$

ARMSTRONGOVA PRAVILA IZVOĐENJA

- refleksivnost: $Y \subseteq X \mid - X \rightarrow Y$
- proširenje: $X \rightarrow Y, W \subseteq V \mid - X \rightarrow YW$
- pseudotranzitivnost: $X \rightarrow Y, YV \rightarrow Z \mid - X \rightarrow VZ$
- uniranje desnih strana: $X \rightarrow Y, X \rightarrow Z \mid - X \rightarrow YZ$
- dekompozicija desnih strana: $X \rightarrow Y, V \subseteq Y \mid - X \rightarrow V$
- tranzitivnost: $X \rightarrow Y, Y \rightarrow Z \mid - X \rightarrow Z$

Nepotpuna FZ

- $X \rightarrow Y \in F$ je nepotpuna ako sadrži logički suvišno obeležje na levoj strani: $(\exists X' \subset X)(X' \rightarrow \in F^+)$
- redukujemo

Tranzitivna FZ

- $X \rightarrow Z$ tranzitivna ako važi $X \rightarrow Y \in F^+$ i $Y \rightarrow Z \in F^+$, a ne važi da je $Y \rightarrow X \in F^+$
- suvišno – izbacimo

Ključ šeme relacije i FZ

X je ključ šeme relacije (R, F) , ako važi

1. iz F sledi $X \rightarrow R$ ($X \rightarrow R \in F^+$) – **X funkcionalno određuje čitav skup obeležja**
2. X je **minimalni skup** obeležja s osobinom 1. $\neg(\exists X' \subset X)(X' \rightarrow R \in F^+)$

ZATVARAČ skupa obeležja – skup svih obeležja koja funkcionalno zavise od X

$XF^+ = \{A \in U \mid X \rightarrow A \in F^+\}$, A funkcionalno zavisi od X

IZRAČUNAVANJE ZATVARAČA

$U = \{A, B, C, D, E, F\}$, $F = \{AB \rightarrow AC, CD \rightarrow E, A \rightarrow B, AE \rightarrow F\}$

1. $(AD)^+ = AD$ (1. korak samo ta obeležja)
2. $(AD)^+ = ADB$ ($A \rightarrow B$) – iz F uzimamo FZ gde je sa leve strane A, D , ili AD i uzimamo ono što je desno
3. $(AD)^+ = ADBC$ ($AB \rightarrow AC$)
4. $(AD)^+ = ADBCE$ ($CD \rightarrow E$)
5. $(AD)^+ = ADBCEF$ ($AE \rightarrow F$)
6. $(AD)^+ = ADBCEF$ (nema više) – AD funkc. određuje sva obeležja pa je kandidat za ključ

1. $(BD)^+ = BD$
2. $(BD)^+ = BDEG$ ($D \rightarrow EG$)
3. $(BD)^+ = BDEGC$ ($BE \rightarrow C$)

4. $(BD)^+ = BDEGCA$ ($C \rightarrow A$)
5. $(BD)^+ = BDEGCA$

ALGORITAM ZA TRAŽENJE 1 KLJUČA

$U = \{A, B, C, D, E\}$, $F = \{AB \rightarrow CDE, E \rightarrow A, CD \rightarrow B\}$

1. $(ABCDE)^+ = R$ /E - krećemo od čitavog skupa obeležja
2. $(ABCD)^+ = ABCDE = R$ ($AB \rightarrow CDE$)   /D - odbacujemo obeležja
3. $(ABC)^+ = ABCDE = R$ ($AB \rightarrow CDE$)   /C
4. $(AB)^+ = ABCDE = R$ ($AB \rightarrow CDE$)   /B - kraj kada više ne možemo da redukujemo
5. $(A)^+ = A \neq R$
6. $(B)^+ = B \neq R$

ALTERNATIVNI KLJUČEVNI

- ako je sa desne strane A, B, ili AB menjamo sa onim sa leve

- $K = \{AB, EB, ACD, ECD\}$
- $E \rightarrow A$
- $CD \rightarrow B$

$U = \{A, B, C, D, E, F, G, H\}$, $F = \{AB \rightarrow CE, C \rightarrow B, ED \rightarrow F, F \rightarrow G\}$

1. $(ABCDEFGH)^+ = R$ ($F \rightarrow G$)   /G
2. $(ABCDEFH)^+ = R$ ($ED \rightarrow F$)   /F
3. $(ABCDEH)^+ = R$ ($C \rightarrow B$)   /B
4. $(ACDEH)^+ = R$ /E
5. $(ACDH)^+ = R$ /C
6. $(ADH)^+ \neq R$ /A
7. $(CDH)^+ \neq R$ /D
8. $(ACH)^+ \neq R$

- $K = \{ACDH, ABDH\}$
- $AB \rightarrow CE$
- $AB \rightarrow C$

OPERACIJSKA KOMPONENTA

- Jezik za manipulaciju podacima – (DML) ažuriranje relacija: INSERT, UPDATE, DELETE
- Jezik za definiciju podataka – (DDL) operacije za upravljanje šemom BP: CREATE, DELETE, ALTER
- Upitni jezik u RMP – operacije za izražavanje upita: SELECT
- Upitni jezik sačinjavaju:
  - operatori za izražavanje upita

- pravila za formiranje operanada upita – izraza
- pravila za primenu tih operatora
- Osnovne skupovne operacije nad relacijama: Unija, Presek, Razlika

- Vrste teoretskih upitnih jezika:

- relaciona algebra (teorija skupova)
- relacioni račun (predikatski račun I reda)

SELEKCIJA - torki iz relacije

$$\sigma_F(r(R)) = \{t \in r \mid F(t)\} \quad F - \text{logička formula (u Sql-u WHERE)}$$

$$\sigma_F(\text{radnik}), F := \text{PLT}>5000$$

PROJEKCIJA (RESTRIKCIJA) RELACIJE - projektovanje relacije na podskup skupa obeležja

$$X \subseteq R \quad \pi_X(r(R)) = \{t[X] \mid t \in r(R)\} \quad X - \text{na taj skup se projektuje}$$

$$\pi_{\text{MBR+IME}}(\sigma_F(\text{radnik})), F := \text{sef} = 10$$

PRIRODNI SPOJ RELACIJA - spajanje torki različitih relacija na osnovu istih vrednosti zajedničkih obeležja $r(R)$ i $s(S)$, $r(R) \bowtie s(S) = \{t \in \text{Tuple}(RS) \mid t[R] \in r \wedge t[S] \in s\}$

- t – skup torki definisan nad unijom obeležja
- $r(R), s(S)$ – ako nemaju zajednička obeležja, onda restrikcija
- ($\bowtie$ = mašnica simbol)

$$\pi_{\text{NAP}}(\sigma_F(\text{radnik} \bowtie \text{radproj} \bowtie \text{projekat})), F := \text{plt}>2500$$

DEKARTOV PROIZVOD RELACIJA - spajanje svakih sa svakim i nemaju zajedniča obeležja

$$R \cap S = \emptyset \quad r(R) \times s(S) = \{t \in \text{Tuple}(RS) \mid t[R] \in r \wedge t[S] \in s\}$$

- ❖ kada radimo INNER JOIN – br. torki će biti koliko ih ima u tabeli radnik
- ❖ kada radimo OUTER JOIN – br. torki će biti koliko ima u radproj + sve torke iz radnika koji nisu u radproj

6. METODE PRISTUPA I ORGANIZACIJA DATOTEKA

OSNOVNA STRUKTURA DATOTEKE

Datoteka = struktura slogova – definisana nad **1 tipom sloga**

- LSO - daje šemu za slog
- LSP – vrednost obeležja sloga
- FSP – uključuje podatke iz LSP i podatke o organizaciji FSP na eksternom memorijskom uređaju, svaki slog predstavlja niz polja sa vrednostima atributa

format sloga – pravila za strukturiranje i interpretaciju sadržaja sloga ([kako da čitamo sadržaj sloga](#))

Opšta struktura sloga datoteke kao FSP:

$k_i(S)$	$p_i(S)$	$s(S)$	$u_i(S)$	$f_i(S)$
----------	----------	--------	----------	----------

- $k_i(S)$ – polja vrednosti atributa [primarnog ključa](#), obavezno polje
- $p_i(S)$ – ostalih atributa
- $s(S)$ – 1 polje [statusa sloga](#) – indikator aktuelnosti sloga u LSP
- $u_i(S)$ – pokazivači na logički narednog
- $f_i(S)$ – [kontrolna polja](#) kod slogova varijabilne dužine

Vrste polja u sloganima:

1. polja konstantne dužine – ne memoriše se granica polja
2. polja promenljive dužine:
  - memoriše se granica polja
  - koristi se [kontrolno polje](#) $f_i(S)$
  - **tehnike:**
    - navodi se [aktuelna dužina](#) polja [ispred](#) sadržaja polja
    - [specijalna oznaka kraja](#) polja [nakon](#) sadržaja polja

Vrste sloganova prema dužini:

1. sloganovi konstantne dužine – sva polja su konstantne dužine
2. sloganovi promenljive dužine – postoji bar 1 polje promenljive dužine u slogu
  - **tehnike:**
    - navođenjem aktuelne dužine sloga u [kontrolnom polju](#), ispred sadržaja sloga
    - navođenjem specijalne oznake kraja sloga u [kontrolnom polju](#), nakon sadržaja sloga

- o uvođenjem posebne indeksne strukture sa rednim brojevima bajtova koji ukazuju na početke slogova

Vrste slogova prema ponavljanju vrednosti:

1. slogovi s ponavljajućim grupama – višestruko pojavljivanje vrednosti atributa u 1 slogu
2. slogovi bez ponavljajućih grupa

Vrste adresa lokacija:

1. **apsolutna (mašinska)** – strukturirana prema adresnom prostoru jedinice diska
2. **relativna** – predstavlja redni broj lokacije (rbr. bajta u bloku), OS transformiše relativnu u maš.
3. **simbolička (asocijativna)** – vrednost ključa, MP transformiše simboličku u relativnu

STRUKTURA DATOTEKE KAO NIZ BLOKOVA

Blok (logički blok)

- organizaciona jedinica podataka
- predstavlja niz slogova
- Odnos blok – fizički blok: uglavnom 1 blok predstavlja niz od 2^n ($n \geq 0$) fizičkih blokova

FORMAT BLOKA

ZAGLAVLJE BLOKA	A_i¹	...	A_i^j	...	A_i^f
	s₁	...	s_j	...	s_f

- A_i - adresa bloka (najčešće relativna)
- $A_{i,j}$ - relativna adresa j-tog sloga u i-tom bloku (i, j)
- **f - faktor blokiranja** – max broj slogova koji može da stane u blok
- zaglavlje bloka – neobavezno, dodatne podatke npr. različita polja pokazivača, br. slogova u bloku, indeks na početke slogova

Vrste blokova:

1. blokovi sa slogovima promenljive dužine – više slogova može biti smešteno u 1 blok, dozvoljeno je i da veličina 1 sloga premaši kapacitet bloka pa se radi ulančavanje blokova 1 sloga
2. blokovi sa slogovima konstantne dužine – svaki blok datoteke sadrži uvek isti broj slogova

Struktura datoteke kao niza blokova:

1. linearna struktura blokova datoteke - svaki blok datoteke obuhvata niz slogova datoteke
2. strogo strukturirana datoteka - svi su istog tipa

zaglavlje datoteke - slog na početku datoteke, tu stavljamo ono što mislimo da nam treba (br. slogova, dužina i format sloga, pozicija polja ključa u slogu)

Oznaka kraja datoteke:

1. uvođenje specijalnog sloga
2. uvođenje specijalne oznake kraja u polje pokazivača
3. vođenjem posebne evidencije zauzetosti prostora
4. kraj datoteke je kraj prostora dodeljenog datoteci - nema označavanje

METODA PRISTUPA (MP)

Paket programa (rutina) za podršku usluga visokog nivoa

Usluga razmene podataka sa aplikativnim programom:

- upravljanje strogo strukturiranim datotekama (organizacija, memorisanje polja, slogova i blokova)
- upravljanje baferima MP
- podrška različitim vrstama organizacije datoteka - podrška različitim načinima memorisanja logičkih veza i adresiranja (pristupa podacima)
- vođenje brige o kategorijama - zaglavlje, početak i kraj datoteke, tekući pokazivač, indikator aktuelnosti
- podrška izgradnji specijalnih pomoćnih struktura za poboljšanje efikasnosti obrade podataka
- podrška opštih postupaka upravljanja sadržajem datoteka - kreiranje, traženje, pretraživanje, ažuriranje i reorganizacija
- koristi ili uključuje usluge niskog nivoa izabranog OS
- obezbeđuje nezavisnost aplikativnog programa od usluga niskog nivoa OS

Upravljanje strogo strukturiranim datotekama:

- podrška organizacije slogova i polja
- podrška različitih tipova podataka
- podrška različitih kodnih rasporeda
- konverzije podataka

Usluge razmene podataka sa aplikativnim programom na nivou:

1. **sloga**: grupisanje slogova u blokove pri upisu podataka, rastavljanje bloka na slogove pri čitanju podataka, održavanje tekućeg pokazivača kao relativne adrese sloga, redni broj sloga u datoteci i njegova transformacija
2. **bloka**: razmena sadržaja kompletnih logičkih blokova između aplikativnog programa i datoteke, održavanje tekućeg pokazivača kao relativne adrese bloka

Usluge pristupa podacima (slogovima ili blokovima) iz aplikativnih programa:

1. **sekvencijalni** pristup - automatski održavaju vrednost tekućeg pokazivača
2. **direktni** pristup - eksplicitno zadavanje vrednosti tekućeg pokazivača
3. **dinamički** (kombinovani)

3 nivoa "baferisanja" podataka datoteke u OM:

1. nivo **sistemskih bafera** - njima upravlja OS
2. nivo **bafera MP** - njima upravlja okruženje u kojem je implementirana MP
3. nivo **lokacija promenljivih u aplikativnom programu** - njima upravlja aplikativni program

Okruženja koja uključuju metode pristupa:

- **OS** - podržava upravljanje blokovima i baferima MP
- programski jezik sa pridruženim paketima (**bibliotekama**) funkcija – usluge nivoa sloga datoteke
- **SUBP** - upravljanje blokovima i baferima MP

PARAMETRI ORGANIZACIJE DATOTEKE

Organizacija podataka – projektovanje LSO i FSP kako bi obezbedile korisničke zahteve i efikasnu obradu podataka = rezultat su sistem BP, sistem datoteka

Kako dodeliti lokaciju slogovima i memorisati logičke veze, koje strukture koristiti, smeštanje u memoriju...

Organizacija datoteke – projektovanje LSO se svodi na projektovanje tipa entiteta N(Q, C), tj. tipa sloga

IZBOR VRSTE ORGANIZACIJE DATOTEKE ZAVISI OD:

1. **načina dodelje lokacija novim slogovima:**
  - o piše se na kraj datoteke, na poslednju lokaciju
  - o spregnuta lista
  - o transformacija ključa u adresu – hash ili tabelarno
2. **načina memorisanja logičkih veza između slogova u LSP**
  - o logički susedan = fizički susedan

- o pokazivači na logički susedne – tabelu sa vrednošću ključa i adresom logički susednog ili svaki slog ima dodat pokazivač
- o nema memorisanja o logički susednim

VRSTE ORGANIZACIJE DATOTEKE

1. **osnovne** organizacije – FSP ima **1 memorisku zonu** (serijska, sekvencijalna, spregnuta, rasuta)
2. **složene** organizacije – kombinovanjem osnovnih organizacija, FSP ima **bar 2 memoriske zone** (rasute sa zonom prekoračenja, indeks-sekvencijalne, B-stabla)

SEKVENCIJALNA	PISE SE NA KRAJ	LOG SUSEDNI = FIZ SUSEDNI
SERIJSKA	PISE SE NA KRAJ	-
SPREGNUTA	SPREGNUTA LISTA	POKAZIVACI
RASUTA	TRANSFORMACIJA KLJUCA	-

OPŠTE PROCEDURE NAD DATOTEKAMA

FORMIRANJE DATOTEKE - postupak kreiranja FSP datoteke

2 vrste datoteka:

1. formiraju se u **posebnom** postupku – npr. sortiranje
2. formiraju se u **redovnom** postupku ažuriranja (upisa novih slogova)
  - ad hoc – sa unosom novih slogova
  - na osnovu podataka koji već postoje u drugoj datoteci

PRISTUPANJE DATOTECI – postupak pozicioniranja na željenu lokaciju sloga/bloka datoteke

- o **sekvencijalni** pristup – automatsko održavanje rel. adrese **tekućeg pokazivača**, logički sledeći
- o **direktni** pristup – zadajemo **direktnu adresu** i skačemo na nju
- o **dinamički** – direktno zadamo adresu bloka i sekvencijalno čitamo slogove u bloku

***sekvencijalna organizacija** – zavisi od 2 parametra (uzima se poslednja lokacija i log sus. = fiz sus.), a **sekvencijalan pristup** – pristupanje podacima na osnovu tekućeg pokazivača, automatski se ažurira

TRAŽENJE U DATOTECI

- $\text{dom}(K) \rightarrow \text{Ind} \times A \times S$
  - argument traženja – vr. ključa iz domena, $a \in \text{dom}(K)$
  - Ind = uspešnost traženja, true = našao (delete, update), false = nije našao (insert)

- A = realtivna adresa mesta zaustavljanja traženja
- S = sadržaj sloga ako nađe ili ako ne nađe specijalna vrednost

prema vrsti postupka traženja:

- o linearo – redom
- o binarno – soritrano,<,>
- o pokazivačem
- o hash funkcijom

vrste traženja s obzirom na predistoriju traženja:

- traženje **slučajno odabranog sloga**
- traženje **logički narednog sloga** – početna adresa traženja je adresu na kojoj je **zaustavljeno** prethodno traženje, mora se znati podatak o **logički narednom slogu**

PRETRAŽIVANJE U DATOTECI

- dom(**LogUslov**) → P(S) ili P(A)

- argument pretraživanja je logički uslov
- P(S) – **skup slogova** koji zadovoljavaju uslov, uspešno je ako nije prazan skup
- P(A) – skup adresa koje zadovoljavaju uslov
- sekundarni ključ – niz obeležja strukture po kojem se vrši pretraživanje

AŽURIRANJE DATOTEKE

postupak dovođenja LSP datoteke u sklad sa izmenjenim stanjem klase entiteta u RS

1. **upis novog** sloga u datoteku – 1 neuspešno traženje, može iziskivati premeštanje slogova
2. **modifikacija** vrednosti **atributa** sloga – 1 uspešno traženje, sem atributa koji čine primarni ključ
3. **brisanje** postojećeg sloga iz datoteke – 1 uspešno traženje, može iziskivati premeštanje slogova
  - o **logičko brisanje - polja statusa sloga**: aktuelan ->neaktuelan slog, ali i dalje zauzima memoriju, posle se vrši reorganizacija pa se oslobođa memorija
  - o **fizičko brisanje** – izmena sadržaja bloka u kojem se nalazio izbrisani slog, oslobođa se memorija odmah, može izazvati pomeranje drugih slogova iz 1 u 2. lokacije

OBRADA DATOTEKE - svrshodna transformacija

Uloge datoteka u obradi:

- podela prema vrstama primenjenih operacija u obradi:

- **ulazna** – čitanje
- **izlazna** – pisanje
- **ulazno-izlazna** – oba

- podela prema *ulozi u traženjima slogova*:

- **vodeća** – generiše argumente traženja ili pretraživanja slogova tokom obrade, bar 1 ulazna datoteka u obradi mora biti vodeća
- **obrađivana** – u njoj se vrše traženja/pretraživanja, na osnovu generisanih argumenata
- **vodeća i obrađivana** – vodeća za neku drugu obrađivanu; obrađivana u odnosu na neku vodeću

- vrste obrade, prema načinima traženja slogova u obrađivanoj datoteci:

- **direktna** obrada – u svakom sledećem koraku obrade vrši se **traženje slučajno odabranog** sloga
- **redosledna** (sekvencijalna) obrada – u svakom narednom koraku obrade zahteva se **traženje logički narednog** sloga i/ili sekvensijalni pristup fizički susednoj lokaciji

REORGANIZACIJA DATOTEKE

- ponovno formiranje datoteke u cilju dovođenja u **sklad FSP sa novim stanjem LSP** jer operacije ažuriranja vrše izmene u LSP koje FSP nekada ne prati na odgovarajući način i to dovodi do nagomilavanja neaktuelnih, logički izbrisanih slogova koji zauzimaju lokacije u FSP

7. SERIJSKA I SEKVENCIJALNA ORGANIZACIJA DATOTEKA

SERIJSKA

- beleži slogove, slog iza sloga 1 za 2., novi slog se **piše na kraj, hronološki**
- **fizička struktura nema memorisanja veza o logičkim vezama** (ne zna se ko je logički susedan)
- **nema veze između vr. ključa i adrese lokacije**

Ako je datoteka velika i smeštena je na ekstreni memorijski uređaj, a mi treba podatke da smestimo u RAM, problem je cena čitanja i prenosa tih podataka u RAM. Onda moramo podatke **deo po deo** da prenosimo tako što pristupamo 1 slogu i onda zgrabimo i ostale ali imamo tehnološka ograničenja kao što je faktor blokiranja f

- blokiranje – blok od f slogova (f = faktor blokiranja koji može biti različit)
- $B = \frac{N+1}{f}$ blokova ima = (br. slogova + *(kraj datoteke)) / f
- logički blok – gradivna jedinica od 2^n fizičkih blokova, a kraj bloka je npr. * (specijalni znak)
- fizički blok – zavisi od OS, a kraj bloka je sam kraj fizičke strukture podataka
- A_i – relativne adrese u odnosu na početak datoteke

FORMIRANJE – nema poseban postupak

- seriska datoteka se generiše najčešće u postupku obuhvata podataka
- **obuhvat podataka** – inicijalno punjenje datoteke kada dolaze podaci sa papira, dokumenata ili sa uređaja koji prikuplja i beleži podatke pa se svaki novi slog piše na kraj datoteke, jedan za drugim
- podatke upisuje čovek uz pomoć format programa ili postoji softver koji ih piše
- **format program** – korisnički interfejs koji je prilagođen u zavisnosti od namene:
  - raspored polja
  - pomeranje kursora – tab, enter
  - dozvoljene operacije – ručni unos, modifikacija, brisanje
  - opis i formatiranje polja – tip, izgled
  - specijalne kontrole sadržaja polja – ograničenja (npr. obavezno polje)
- obuhvat podataka – vreme obavljanja:
  - u realnom vremenu
  - u odloženom režimu – već postojeći podaci
  - verifikacija – postupak suštinske provere ispravnosti unetih podataka

TRAŽENJE SLOGA

- nema razlike između logički narednog i slučajno odabranog
- počinjemo od početka datoteke i idemo redom
- uspešno traženje, ukupan broj pristupa $R_u : 1 \leq R_u \leq B \rightarrow$ **najbolji slučaj u 1. bloku, najgori poslednji blok**
- neuspešno traženje, ukupan broj pristupa $R_n : R_n = B \rightarrow$ **moramo do poslednjeg bloka** doći
- očekivani (srednji) broj pristupa bloku za uspešno traženje (verovatnoća):
  - $p_i = \frac{f}{N}, i = 1, \dots, B-1 \rightarrow$ u blokovima do poslednjeg

- $p_B = \frac{N - f(B - 1)}{N}$ -> u poslednjem bloku
- $R_u = \sum_{i=1}^B i * p_i = \sum_{i=1}^{B-1} i \cdot \frac{f}{N} + B \cdot \frac{N - f(B - 1)}{N} = \frac{(B-1)(B-1+1)}{2} \cdot \frac{f}{N} + B \cdot \frac{N - f(B - 1)}{N} = \dots = \frac{B}{N} \left(N - \frac{f(B-1)}{2} \right)$

- uspešno traženje, ukupan broj upoređivanja arg. traženja i vr. ključa $U_u : 1 \leq U_u \leq N$
- očekivani (srednji) broj: $U_u = \sum_1^N i * p_i = \frac{N(N+1)}{2} \cdot \frac{1}{N} = \frac{N+1}{2}$
- neuspešno traženje: $U_n = N$

OBRADA

- direktna obrada – kao vodeća često ima redosled biranja (order by kako bi se postigla logička narednost)
- redosledna obrada – učitava slogove vodeće datoteke koji generišu argumente za traženje u serijskoj obrađivanju

vodeća: $N_v = N_v^u + N_v^n$ broj slogova koji iniciraju uspešno i neuspešno traženje

ukupan prosečan broj traženja: $R_{uk} = N_v^u R_u + N_v^n R_n$ R_u, R_n – srednji br. pristupa uspešnih/neuspešnih

AŽURIRANJE

- **upis novog sloga** – u 1. slobodnu lokaciju na kraju datoteke, a prethodi mu 1 neuspešno traženje

- $R_i = R_n + 1$, ako f ne deli N+1 -> nije popunjeno poslednji blok, samo 1 upis za kraj datoteke (*)
- $R_i = R_n + 2$, ako f deli N+1 -> popunjeni su svi blokovi pa nam trebaju 2 pristupa: 1 za upis novog i 1 za kraj datoteke u novi blok (*)

- **brisanje sloga** – prethodi mu 1 uspešno traženje, najčešće logičko – izmenom statusa aktualnosti sloga, a fizičko brisanje bi zahtevalo veliki broj pristupa

- **modifikacija** sloga – prethodi mu 1 uspešno traženje

- očekivani broj pristupa brisanje/modifikaciju: $R_d = R_u + 1$ (+1 za izmenu ili promenu statusa sloga)

OBLAST PRIMENE I OCENA KARAKTERISTIKE

- koriste se za **prekoračioce** – za slogove koji ne mogu da stanu
- **SUBP** najčešće piše u njih (**relacione BP**)
- **pogodne kao male** datoteke – kada mogu stati cele u OM, zbog **velikog broja pristupa**
- u kombinaciji sa indeksnim strukturama – veoma pogodna za direktnu obradu

SEKVENCIJALNA

- slogovi su smešteni sukcesivno **1 za 2.**
- **logički susedni** slogovi smeštaju se u **fizički susedne** lokacije
- **nema veze** između **vr. ključa i adrese lokacije**
- relacija **poretka** – rastuće uređenje po vrednostima ključa $\Rightarrow$ slog sa min vrednošću ključa smešta se u 1. lokaciju
- blokiranje – blok ima f sloganova, f je poželjno da bude što veće
- imamo sekvencijalni način pristupa (C jezik) – treba da napravimo našu **MP** – da ne **pristupamo preko bajtova, nego preko blokova i sloganova**

FORMIRANJE – hronološka serijska datoteka se **sortira** rastućim/opadajućim vrednostima ključ –> sekv.

TRAŽENJE SLOGA

1) slučajno odabranog sloga

- linearno/binarno
- ima smisla kada je čitava učitana u operativnu memoriju jer je laka za čitanje kada je sve već poređano, ali ako je velika pitanje je isplativosti zbog čitanja bloka po bloku i još sortiranja

2) logički narednog sloga

linearno – koristeći **tekući pokazivač** krećemo od 1. lokacije i učitavamo fizički susedne blokove u OM i poredimo vr. ključa sa arg. traženja i alg. se zaustavlja ako:

- neuspšeno – nema sloga (**vr. ključa sloga >arg. traženja**) ili je došao do kraja dat. (vr. arg. traženja $> \text{max vr. ključa sloga}$)
- uspšeno – ima sloga i našao ga je

– br. pristupa kod uspšnog/neuspšnog traženja:

- $0 \leq R \leq B - i$
- **0** –> kada je blok već u OM, znači da je **prethodno obrađivan taj blok** pa nema pristupa datoteci
- **B - i** –> oduzima se redni broj tekućeg bloka, jer se **traženje nastavlja tamo gde smo se prethodno zaustavili**

– br. poređenja arg. traženja i vr. ključeva sloganova kod uspšnog/neuspšnog traženja:

- $1 \leq U \leq N - i + 1$, mora makar 1, i gde smo završili prethodno

OBRADA – često se koristi kao **vodeća** datoteka u direktnoj i redoslednoj obradi

- 1) direktna – ima smisla ako je sekvencijalna datoteka **mala**, tako da se može smestiti u OM

- $R_{uk} = N_v^u R_u + N_v^n R_n$, $R = \frac{B}{2}$ srednji broj pristupa za svaki slog
- 2) **redosledna**
- **odlična za traženje logički narednog**
  - **vodeća** sekvencijalna generiše logički naredne vrednosti ključa za traženje u obradivanoj, serijskoj datoteci

AŽURIRANJE

- 1) upis novog sloga
  - 1 **neuspešno** traženje
  - treba da se upiše u lokaciju onog ko mu je **logički naredni**
  - a ostali se **pomeraju udesno** koji imaju vr. ključa > od vr. ključa novog
- 2) brisanje postojećeg sloga
  - 1 **uspešno** traženje
  - **pomeranje za 1 lokaciju** uлево svih slogova sa > vr. ključa obrisanog
- 3) modifikacija sadržaja sloga
  - **uspešno** traženje

LOŠE PERFORMANSE – ne koristimo sekvencijalnu ako imamo puno **ažuriranja** (redosledna obrada)

može se poboljšati: u datoteci promena **prikupljamo** sve promene i kada se one nakupe i kada smatramo da je isplativo ponovo kreiramo našu novu datoteku (**reorganizacija**)

- **stara datoteka** (obradjivana i sekvencijalna) – trenutna
- **datoteka promene** (vodeća) – prvo je to **serijska** u koju hronološki upisujemo promene pa je sortiramo i dobijemo **sekvencijalnu** dat. promene (kako bismo imali 1 **pristup** bloku vodeće i obradivane jer su obe sekvencijalne)
- generišemo **novu izlaznu datoteku** na osnovu dat. promene, a sve greške pišemo u **izlaznu dat. greške**

***prednost** je što nema pomeranja, a **mana** jer nije ažurna

format sloga datoteka:

- stara – vr. ključa, ostala obeležja
- promena – vr. ključa, obeležja, polje za **operaciju** (unos, brisanje, modifikacija)
- greške – vr. ključa, obeležja, polje za **komentar o greški**

br. blokova nove dat: $B_n = (\text{br. slogova stare} + \text{nove} - \text{brisanja} + 1 \text{ za kraj}) / f$

OBLAST PRIMENE I OCENA KARAKTERISTIKE

- **prednost:** **odlična za redoslednu obradu**
- **nedostatak:** nepogodna za direktnu obradu, košta ažuriranje
- koristi se kao memorijска zona за indeks-sekvencijalne

8. RASUTA ORGANIZACIJA DATOTEKE

RASUTE ORGANIZACIJE DATOTEKA

- dodela lokacije se vrši **transformacijom vr. ključa**
- naziva se i **direktna** jer zadajemo adresu i tako direktno pristupamo - odlična je za direktnu obradu
- **ne momorišu se logičke veze**, pa je jako loša za redoslednu obradu
- **postoji veza između vr. ključa i lokacije**
- blokirana - direktan pristup bloku (**baket**) i u njemu ima max f/b (**faktor baketiranja**) slogova

IDENTIFIKATOR – skup obeležja čije vrednosti jednoznačno određuju slogove datoteke

- **interni** – čine ga obeležja koja su *obeležja datog tipa sloga* -> **ključ**
- **eksterni** – ne pripada skupu obeležja datog tipa sloga

TRANSFORMACIJA

- vrednosti identifikatora u adresu – vrednost id-a se preslikava na skup adresa
  - **h: dom(K) → A**, K – domen identifikatora, A – skup adresa lokacija mem. prostora dat.
1. **deterministička**:
    - 1-1 injektivna
    - svakoj vr. id. odgovara 1 adresa
    - svakoj adresi odgovara max 1 vr. id.
  2. **probabilistička**:
    - svakoj vr. id. odgovara 1 adresa
    - 1 adresi može odgovarati **više rezultata transformacije**
    - metoda za generisanje pseudoslučajnih brojeva

*problem je jer možemo za **različite vrednosti ključa** da dobijemo **istu adresu**

*korisitmo probabilističku kako bismo slogove što **ravnomernije** raspodelili po datoteci

*npr. 1. radnik mbr = 1, 2. radnik mbr = 72, 3. radnik mbr = 150, ako bismo korisitli determinističku transformaciju ključa onda bismo morali da zauzmemos 150 lokacija a na samo 3 lokacije će biti smešteni radnici, pa deterministička nije pogodna jer se zauzima **bespotrebno više memoriskog prostora**

*kada je broj mogućih vrednosti za ključ >> od potrebnih lokacija (u ovom slučaju 150>3) onda koristimo probabilističku, a u zavisnosti od raspodele vr. ključa imamo različite probabilističke transformacije koje su pogodne

prekoračilac – slog koji ne može da stane u matični baket (onaj baket koji vrati transformacija vr. ključa)

Način alokacije memorijskog prostora:

- statički – alocira se unapred, nema proširenja
- dinamički – može da se doalocira

FORMIRANJE STATIČKE RASUTE

dodeljuje se $Q = bB$ lokacija

- b – faktor baketiranja, B – broj baketa
- $Q \geq N$ **treba nam min N lokacija** (N je br. slogova, procenjujemo)
- Q se **ne može menjati** jer je statička

faktor popunjenoosti: $q = \frac{N}{Q}$, $0 < q \leq 1$, N – aktuelni br. slogova, Q – br. zauzetih lokacija

- **ako nemamo prekoračioce imamo 1 pristup baketu**
- ako *dobro procenimo* odložićemo prekoračioce, jer što ih je više to je lošije jer postaje nepredvidivo
- redosled slogova nebitan
- *hronološki* se upisuju
- upisu sloga prethodi 1 neuspešno traženje, na osnovu obavljene transformacije id-a u adresu
- slog se smešta u baket sa izračunatom adresom

DIREKTNA I RELATIVNA ORGANIZACIJA DATOTEKE

DIREKTNA ORGANIZACIJA DATOTEKE

- **eksterni** identifikator, **deterministička** transformacija $h: A \rightarrow A$
- **vr. id. je i adresa baketa**: $A_i = k_i$
- nema preslikavanje veza između sadržaja slogova i adresa

1. direktna datoteka sa **mašinskim** adresama:

- adresa baketa na disku
- ima dobru brzinu
- mana je jer **zavisi od uređaja** gde se datoteka nalazi
- **odsustvo** logičke veze između vr. identifikatora i sadržaja sloga

2. direktna datoteka sa **relativnim** adresama:

- korišćenje relativnih adresa slogova

- lokacije se numerišu **rednim brojevima** 1 – Q / 0 – Q-1
- oslobođamo se problema čvrste povezanosti sloga sa memorijskim uređajem
- nedostatak je i dalje što nema veze između vr. identifikatora i sadržaja sloga

RELATIVNA METODA PRISTUPA: transformiše relativnu u mašinsku adresu i radi na nivou 1 bloka: 1 blok = 1 slog (kao da nema baketiranja)

- mi (programeri) – treba da napravimo MP kako bismo imali blokiranje i rastavljanje blokova na slogove kako bismo efikasnije iskoristili mem. prostor (*od MP zavisi koja vrsta organizacije dat.)
- SUBP
- Sistem za upravljanje datotekama
- biblioteke – transformacija relativne u mašinsku, usluge na nivou sloga, nema veze između vr. ključa i rel. adrese, ne prave razliku između organizacija, moguć direktni pristup

FORMIRANJE **RELATIVNE DAOTOTEKE**

- u **posebnom postupku**
- na osnovu **vodeće** serijske/sekvenčne
- učitamo slogove iz vodeće i redom se generišu argumentni traženja za obradivanu
- u toku formiranja treba da povežemo eksterni identifikator sa vrednošću sloga (dodelimo mu odgovarajuću relativnu adresu i tu ga smeštamo)

traženje logički narednog/slučajno odabranog – zadamo rel. adresu i vidimo gde se nalazi slog

AŽURIRANJE RELATIVNE DATOTEKE

- upis novog sloga – pridružuje mu se eksterni identifikator, prethodno 1 neuspešno traženje
- brisanje – logičko -> izmenimo polje statusa sloga

OCENA KARAKTERISTIKA RELATIVNE DATOTEKE

- **traženje slučajno odabranog – najefikasnije**
- traženje logički narednog – efektivnije od serijske, lošije od sekvenčne, može eventualno vodeća da odredi logički narednog
- uvek imamo samo 1 pristup
- nema zavisnosti od mem. uređaja jer se uvela relativna adr. lokacije kao identifikatora
- nema i dalje veze između vr. identifikatora i sadržaja sloga
- primena: osnov za izgradnju indeksnih i spregnutih datoteka

STATIČKA RASUTA ORGANIZACIJA DATOTEKE

- **probabilistička** transformacija ključa (interni identifikator)
- za različite vrednosti ključa možemo da dobijemo iste adrese

$v^p \gg Q > N$

- v^p = br. mogućih vr. ključa, imamo v dozvoljenih vrednosti koje može da ima svaka pozicija p
- Q = Bb - broj lokacija (procenujemo), B - broj baketa, b - broj lokacija u baketu
- N - broj aktuelnih slogova u datoteci

npr. moramo 9 ljudi da smestimo u memorijske lokacije na osnovu ključa koji je broj lične karte od 8 cifara -> onda su moguće vrednosti ključa 10^8 i ljude smeštamo na neku od 1-9 (0-8) lokacija. Tada koristimo probabilističku transformaciju kako bismo ih ravnomerno rasporedili i jer bi deterministička zauzela bespotrebno mnogo lokacija ali problem sada mogu biti prekoračioci

CILJEVI:

- što **ravnomernija** raspodela slogova
- **pseudoslučajna** transformacija vr. ključa u adresu
- pravilno dizajniranje potrebnog **adresnog prostora**

4 KORAKA PROBABILISTIČKE TRANSFORMACIJE:

1. pretvaranje nenumeričke u numeričku vrednost ključa: $k(S) \in \{0, \dots, v^p - 1\}$, ako je već broj onda preskačemo ovaj korak. p - br. cifara za vrednost ključa, v - osnova brojnog sistema ($v=10$)
2. pretvaranje $k(S)$ u pseudoslučajan broj $T(k(S))$, $T \in \{0, \dots, v^n - 1\}$
  - n - dozvoljeni broj cifara relativne adrese $A \in \{1, \dots, B\}$, $n = \lceil \log_v B \rceil$, $1 \leq n \leq p$
3. T dovodimo u opseg dozvoljenih vrednosti relativne adrese $A \in \{1, \dots, B\}$
  - $A = 1 + \lfloor kT \rfloor$, $k = \frac{B}{v^n}$, B - br. blokova, v^n - max br. vrednosti lokacije
4. pretvaranje relativne u mašinsku adresu - to ne radimo jer to rade funkcije iz biblioteke koju smo korisili za MP

3 METODE PROBABILISTIČKE TRANSFORMACIJE:

1. METODA OSTATKA PRI DELJENJU

- $T = k(S) \text{(mod } m\text{)}$, $k(S)$ - vr. ključa sloga s, m je ceo broj; celobrojni ostatak pri deljenju vr. ključa
- $$k = \frac{B}{m}$$
- preporuke za biranje m - neparan, prost broj, obično se bira da je $m = B$ (broju blokova)
- pogodna: kada se vr. ključa javljaju u paketima, između su intervali sa neaktivnim vr. ključa jer slogovi sa sukcesivnim vr. ključa iz paketa dobijaju adresu fizički susednih baketa

primer:

- $k(S) = 34$
 $B = 5, m = 5$
- (ostatak kada se $34:5$ je 4) $\Rightarrow T = 4$
 $A = 1 + 4 = 5$

2. METODA CENTRALNIH CIFARA KVADRATA

- polinomijalni zapis: $(k(S))^2 = \sum_{i=0}^{2p-1} c_i v^i, c^i \in \{0, \dots, v-1\}$ vr. ključa se diže na kvadrat
- krećemo od pozicije $t = \lfloor p - \frac{n}{2} \rfloor$ i biramo n cifara (max br. cifara relativne adrese) $c_t, \dots, c_{t+n-1}$
- formiramo T
- relativan adresa $k = \frac{B}{v^n}$, centriranje i normiranje T na zadati opseg relativnih adresa

primer:

- $p = 2, v = 10$
 $B = 20 \rightarrow n = 2$ (br. cifara)
 $t = 1, k = 0.2$
- $k(S) = 34$
 $\Rightarrow k(S)^2 = 1156$
 $\Rightarrow$ od 1. pozicije ($t=1$) uzimem 2 cifre ($n=2$)
 $\Rightarrow T = 15$
 $\Rightarrow A = 1 + \lfloor 15 * 0.2 \rfloor = 4$

3. METODA PREKLAPANJA

- cifre ključa premeštaju se kao pri preklapanju hartije
- preklopljene vrednosti se sabiraju po modulu v^n
- pogodna: $p >> n$ (br. pozicija vr. ključa mnogo >> od br. pozicija relativne adrese n)
- $\lceil \frac{p}{n} \rceil$ - br. segmenata za preklapanje

primer:

- $p=6$ (vr. ključa ide do 6-ocifrenog broja), $v=10$
 $B=20, n=2$ (po 2 broja za preklapanje)
 $\lceil \frac{p}{n} \rceil = 3, k=0.2$
- $k(S1) = 341201$
 $\Rightarrow T1 = (01 + 21 + 34) \bmod 10^2 = 56$
 $\Rightarrow A = 1 + \lfloor 56 * 0.2 \rfloor = 12$

sinonimi – slogovi kada se transformacijom vr. ključa dobiju iste relativne adrese

matični baket - baket čiju relativnu adresu dobijamo transformacijom ključa

primarni slog - slog koji je u svom matičnom baketu

PREKORAČILAC:

- nije primarni
- nema mesta u svom matičnom baketu
- pripada skupu sinonima
- traži se novi postupak za smeštanje
- nepoželjna pojava jer se narušavaju performanse

Verovatnoća pojave sinonima zavisi od:

- raspodele vr. ključa unutar opsega dozvoljenih vrednosti
- odabrane metode transformacije
- faktora popunjenoosti memoriskog prostora: $q = \frac{N}{Q}$ N – aktuelnih slogova, Q – zauzetih lokacija

Broj prekoračilaca će biti manji:

- što su slogovi **ravnomernije** raspoređeni po baketima
- što je **faktor popunjenoosti manji** (**q malo** – puno slobodnih lokacija, a što je **q bliže 1** to je dobro iskorišćen mem. prostor ali veća verovatnoća za prekoračioce, otprilike je $q < 0.8$)
- što je **faktor baketiranja veći** (**b veliko** – raste vreme prenosa bloka, **b malo** – veća verovatnoća za prekoračioce ali je bolja preciznost transformacije, bira se $b \leq 10$)

Pri projektovanju rasute datoteke se utvrđuju faktor popunjenoosti q, faktor baketiranja b, metoda transformacije vr. ključa u adresu, postupak za smeštanje prekoračilaca

Postupci za smeštaj prekoračilaca:

- svi u **jedinstven** adresni prostor – datoteka ima samo 1 **primarnu** zonu
- svi u posebnu zonu adresnog prostora – datoteka ima **2 zone**: primarna i **zona prekoračenja** (serijska/spregnuta), pa će biti 2 datoteke fizički ali logički samo 1
- kombinacija – imamo i posebnu zonu prekoračenja, a i u primarnoj zoni mogu da se smeštaju prekoračioci

PROJEKTOVANJE I FORMIRANJE RASUTE DATOTEKE

- implementiramo relativnu MP uz pomoć C-jezika i njegovih biblioteka
1. statička pa alociramo memorijski prostor
    - procena aktuelnog broja slogova, ažuriranja, faktora popunjenoosti
    - na početku je prazna sa formiranim baketima sa b (faktor baketiranja) slogova
    - oznaka da je slog prazan: status polje, specijalan znak, indeksiranje slobodnih lokacija i sprezanje u listu

2. upisujemo transformacijom ključa u adresu
  - formiramo je na osnovu serijske vodeće
  - direktno upisivanje slogova u realnom vremenu

Formiranje u posebnom postupku može biti u:

- 1 prolazu: hronološki, tražimo 1. slobodnu lokaciju i tu upisujemo, ako imamo [zonu prekoračenja](#)
- 2 prolaza: u 1. prolazu upišemo samo one što mogu da stanu u svoj matični blok, a u 2. prolazu ostale kako bi se smanjio br. prekoračilaca

TRAŽENJE SLOGA

- [logički narednog = slučajno odabranog](#) jer nema memorijskih veza ali postoji veza između sadržaja sloga i adrese
- [idealno ako nema prekoračilaca](#) imamo samo **1** uspešno/neuspešno traženje
- ali pošto imamo ažuriranje – narušavamo performanse, transformacijom ključa odemo u matični baket i ako ga nema tu ali ima prekoračilaca, onda tražimo dalje pa postaje nepredvidivo koliko će traženje trajati jer zavisi od metode za smeštanje prekoračilaca

METODE ZA SMEŠTANJE PREKORAČILACA: linearna metoda, ponovna transformacija, metoda praćenja pokazivača

Rasuta sa linearnim traženjem

1. sa fiksним korakom k, k=1 najčešće

- $A_0 = h(k(S))$ – adresa matičnog baketa gde treba taj slog da se smesti, ako nema mesta za $k=1$ tražimo 1. sledeću slobodnu lokaciju dok ne dođemo do slobodne lokacije
- traženje – transformacija do matičnog baketa, idemo baket po baket – kao za [serijsku](#) pa se i performanse narušavaju

- zaustavlja se: uspešno traženje (našli smo ga), neuspešno (došli smo do 1. slobodne lokacije, znači da je morao biti pre nje ili smo se vratili ponovo u matični baket na početak jer je datoteka skroz puna)
- upis novog – u 1. slobodnu lokaciju
- brisanje – logičko (status polje postavimo na slobodnu lokaciju), fizičko (brisanje iz matičnog – oslobođimo ga, pa 1. sledeći prekoračilac uskače u svoj matični baket, a svi prekoračioci se pomeraju za 1 mesto, ali se ne pomeraju slogovi koji su u svojim matičnim baketima)
- nedostaci: nagomilavanje prekoračilaca, tako što popune nečiji matični baket i onda oni koji treba da uđu u svoj matični baket ne mogu od njih, imamo neefikasno traženje

2. sa fiksnim korakom k, $k>1$, uglavnom je $k=3$

- ako je matični baket popunjen, ide u narednu slobodnu lokaciju udaljenu za k pozicija
- kako bismo razbili nagomilavanje i dobili ravnomerniju raspodelu

3. sa slučajno odabranim korakom k, $k \geq 1$

- ako je matični baket popunjen, ide u narednu slobodnu lokaciju udaljenu za k pozicija
- k se određuje na slučajan način i predstavlja rezultat 2. probabilističke transformacije
- rasute sa otvorenim načinom adresiranja (fiksni korak $k>1$ i slučajno odabrani korak) su pogodne kada imamo manji faktor popunjenoosti i manje ažuriranja

Rasuta sa sprezanjem u PRIMARNOJ ZONI

E – zaglavlje datoteke, adresa

A_i – pok. na lanac
baketa sa slobodnim
lokacijama

A_i:

u pok. na 1. slog sinonima	b pok. na prethodni	n pok. na naredni	e br. slobodnih lokacija	A _i ¹			A _i ²		
				k(S ₁)	p(S ₁)	u(S ₁) pok. na sledeći slog	k(S ₂)	p(S ₂)	u(S ₂)

- A_i – basket koji može da sadrži i prekoračioce i svoje primarne slogove
- u – pokazuje na 1. slog koji pripada matičnom basketu (A_i) -> A_i¹ slog
- b – pokazuje na *prethodni basket* koji ima slobodne lokacije (pripada lancu basketa sa slobodnim lokacijama)
- n – pokazuje na *naredni basket* koji ima slobodne lokacije (pripada lancu basketa sa slobodnim lokacijama)
- e – br. slobodnih lokacija za trenutni basket (A_i)
- u(S₁) – pok. na sledeći slog koji pripada matičnom basketu A_i (oni su sinonimi svi) -> A_i²

- imamo i lanac basketa koji nemaju slobodne lokacije
- imamo **lanac sinonima** i svaki slog ima pokazivač na sledeći sinonim
- ako je matični basket popunjen, slog se smešta u 1. slobodnu lokaciju iz lanca slobodnih lokacija
- dvostruki spregnuti lanac basketa sa slobodnim lokacijama za smeštanje novih slogova
- specijalan (multi) basket s pokazivačem na početak lanca
- za svaki matični basket po 1 lanac sinonima

traženje slučajno odabranog – **praćenje pokazivača**, uspešno (kad ga nađemo), neuspešno (došli **do poslednjeg u lancu sinonima**)

mana – isto je moguće **nagomilavanje**

prednost – **poboljšali smo traženje jer idemo samo kroz sinonime**

upis – 1 neuspešno traženje, i onda na osnovu zaglavlja datoteke iz lanca basketa slobodnih lokacija dođemo do 1. prazne lokacije i tu upišemo i uvezujemo u listu sinonima

brisanje – fizičko: uklanjanje sloga iz lanca sinonima, uz prevezivanje, i ako smo basketu izbrisali poslednji slog vraćamo basket u lanac basketa sa slobodnim lokacijama

Rasuta sa sprezanjem u ZONI PREKORAČENJA

ako je matični baket popunjen, slog se smešta u 1. slobodnu lokaciju iz lanca slobodnih lokacija **u zoni prekoračenja – jednostruka lista baketa sa slobodnim lokacijama u zoni prekoračenja**, specijalan (multi) baket s pokazivačem na početak lanca

za svaki **matični baket po 1 lanac prekoračilaca**, u zaglavlju matičnog baketa je pokazivač na početak lanca, a svaki slog ima pokazivač na sledeći u lancu

tipičan faktor blokiranja $f = 1$, jer se ne očekuje veliki broj prekoračilaca ($<10\%$)

formiranje – **u 1 prolazu**

traženje slučajno odabranog sloga:

- transformacija vr. ključa u adresu i pristupanje matičnom baketu
- ako ga nema u matičnom, a nema prekoračioce (neuspjeh)
- ako ima prekoračioce onda postoji pokazivač na lanac baketa i tu se traži metodom praćenja pokazivača 1 po 1: ako smo ga pronašli (uspjeh), došli smo do kraja (neuspjeh)

prednosti – poboljšali smo performanse traženja (uspjeh/neuspjeh) i nema nagomilavanja

mane – **složenija struktura** i procedure

upis:

- 1 neuspjeh traženje
- ako u matičnom baketu ima mesta tu ga pišemo, ako nema upisujemo u zonu prekoračenja jer **u zaglavlju postoji pokazivač na početak lanca na prazne lokacije i na 1. praznu upisujemo** (ako je to 1. upisan slog onda njegovu adresu prebacimo u zaglavlj, ako nije onda samo uvezujemo)

brisanje:

- fizičko
- iz matičnog baketa oslobađa se lokacija, a ako ima prekoračilaca **1. iz lanca prekoračilaca dolazi u matični baket**
- iz zone prekoračenja – **prevezivanje** (ako se 1. briše onda pokazivač treba da pokazuje na njegov sledeći)

Rasuta sa serijskom zonom prekoračenja

- pogodna za **mali broj prekoračilaca**
- $f = 1$ najčešće
- traženje od 1. do poslednjeg prekoračioca (kroz sve mora da prođe)

*rasuta je idealna za **direktnu obradu i traženje slučajno odabranog sloga dok god nema prekoračilaca**

*nepogodna jer je **statička**

9. INDEKS-SEKVENCIJALNA ORGANIZACIJA DATOTEKE

INDEKSNE DATOTEKE

- indeksi = pomoćna struktura podataka – **stablo traženja**
- primarna zona – sa slogovima
- **zona indeksa – posebna zona**, sa parovima (replika **vr. ključa**, relativna **adresa sloga/bloka**)

Vrste indeksnih datoteka:

- **statičke** – nastale 1. kako bi se ubrzala pretraga, ali manja je jer se indeks ne ažurira pa dolazi do **debalansiranja stabla**
- **dinamičke** – datototeka sa B-stablom, ažuriraju se i indeksi

efikasnost – **sekvencijalna** (idealna za redoslednu obradu, traženje logički narednog), **rasuta** (za direktnu obradu, traženje slučajno odabranog), dok indeksna ima **solidne obe obrade i oba traženja**

INDEKS-SEKVENCIJALNA ORGANIZACIJA

3 memorijske zone:

primarna zona – **sekvencijalna**, tu su **slogovi** (sve što važi za sekvencijalnu)

zona prekoračenja – spregnuta organizacija (**lanci prekoračilaca**)

zona indeksa:

- n-arno stablo (ima max n podstabala)
- **puno stablo traženja** (jednako svako rastojanje listova od korena)
- reda n ($n \geq 2$) i visine h
- **n – faktor blokiranja**, a **1 čvor = 1 blok**, pa je **br. el. u čvoru = n**
- elementi u čvoru = **(vr. ključa, adresa bloka)**, sekvencijalno organizovani (rastući redosled)

retko popunjeni indeks:

- ne idu sve vr. ključa iz primarne zone u indeks nego samo **po 1 vr. ključa iz svakog bloka**
- min ili max vr. ključa

elementi **listova** stabla:

- sadrže po 1 vr. ključa iz svakog bloka
- pokazivač na **primarnu zonu na blok**

- ako se propagira **min** vr. ključa iz bloka onda - za 1. bloka se bira **najmanja moguća vr. ključa**
- ako se propagira **max** vr. ključa iz bloka onda - **poslednji** blok ima **najveću moguću vr. ključa**

elementi čvorova na višim nivoima:

- sadrže po 1 vr. ključa iz svakog direktno podređenog čvora
- pokazivač **na granu ispod**

ZONA PREKORAČENJA

- za svaki blok ima po 1 lista prekoračilaca
- postoji pokazivač na slobodne lokacije u zoni prekoračenja

po što upisu prethodi 1 neuspešno traženje i ono se završava u bloku primarne zone, pa ako je taj **blok pun** onda u zonu prekoračenja ide onaj el. tako da se **očuva SORTIRANOST**

brisanje:

- fizičko - ako brišem iz **primarne** zone izbrišem i eventualno pomeranje **ulevo**, ako ima prekoračilaca **vraća se 1 prekoračilac u primarnu**, a ako brišem prekoračilac onda se vrši **prevezivanje**
- logičko - češće

upis:

- ako blok u **primarnoj** zoni ima mesta onda tu upišem i eventualno pomeranje **udesno**
- ako je blok pun, upisujem ili u primarnu ili u zonu prekoračenja tačno gde mu je mesto (da se **očuva rastući poredak**), jedan el. **će ići u zonu prekoračenja** i uvek će **poslednji** spregnut el. biti el. sa **najvećom vr. ključa za taj blok**

pokazivač na početak lanca prekoračilaca za svaki blok:

- **direktno** povezivanje – pok. u **listu**
- **indirektno** povezivanje – pok. u **bloku**

DIREKTNI PRISTUP

direktna obrada (traženje **slučajno** odabranog)

idemo kroz stablo pa je bolje kada je pok. u **listu** jer u listu imam **if** koji odlučuje da li da nastavim traženje **u primarnoj zoni ili u prekoračiocima**

menjamo strukturu lista:

- **max vr. ključa u primarnoj zoni i pok. na blok**
- **max vr. ključa u zoni prekoračenja i pok. na nju**

ako su obe vr. ključa iste - nema prekoračilaca (kod inicijalnog formiranja)

INDIREKTNI PRISTUP

kod **redosledne** obrade (traženje **logički** narednog) – bolje je kada je pok. u bloku kod traženja

PERFORMANSE

- **problem traženja kroz spregnute liste prekoračilaca**
- traže privremenu **reorganizaciju** – onda nastaje primarna zona bez prekoračilaca
- 1 rešenje može biti da inicijalno bude **20% prazna primarna zona**, da ne idem odmah u prekoračioce, ali zahteva više memorije

10. B-STABLA

B-stablo

- B = balansirano
- **puno** stablo – svaki list je podjednako udaljen od korena
- stablo **traženja** – levo podstablo sa manjim, desno sa većim vr. ključa
- **gusto popunjene indeks** – sve vr. ključeva iz primarne zone se propagiraju u stablo
- **dinamički indeks** – ažurira se, stablo se menja dinamički pri ažuriranju, ne traže reorganizaciju

rang:

- ograničenje na **max i min broj el. u stablu**
- svaki čvor min **r**, max **2r** (koren može i 1 zbog početnog kreiranja)
- svaki čvor min 50%, max 100% popunjen
- npr. rang = 2 ->svaki čvor ima min 2, max 4 el. (osim u korenu)

$$\text{red} = 2r + 1$$

FORMAT ČVORA

Zaglavljje bloka	P ₀							...				Neiskorišćeni prostor
		k ₁	A ₁	P ₁	k ₂	A ₂	P ₂		k _m	A _m	P _m	

struktura elementa (sloga):

- k₁ -1. el.
- A₁ - adresa ka primarnom bloku gde je taj el.
- P₁ - adresa na podstablo

ograničenja:

- svi elementi su uređeni rastuće
- P_0 pok. na podstablo sadrži sve vr. ključa $<k_1$
- P_1 sadrži sve vr. ključa $>k_1$ i $<k_2$
- P_m pokazuje na vr. ključa $>k_m$

dobro je i za redoslednu i za direktnu obradu:

- redosledna obrada (traženje log. narednog) – dole levo 1. el. je min vr. ključa u stablu, inorder obilazak
- direktna obrada (traženje sl. odabranog) – krećem od korena i idem levo/desno

poluprazno B-stablo – svaki čvor r, koren 1 (50% popunjenoš)

kompletno B-stablo – svaki čvor 2r (100% popunjenoš); manja h stabla je bolja, a to je kod kompletogn stabla – kada broj slogova raste, h ostaje mala jer je u formuli za računanje h stabla logaritam (što znači da ćemo i za mnogo slogova imati samo 2-3 pristupa)

formiranje: OS, programski jezici, SUBP

PRIMARNA ZONA

- SERIJSKA datoteka (samo je preuzmemo), samo dodajemo na kraj novi, ali je loše traženje koje popravljamo korišćenjem indeksa

ZONA INDEKSA

sregnuta struktura B-stabla

formiranje zone indeksa – nema poseban postupak, nego se formira kako se kasnije i upisuju novi el, prvo mora 1 neuspešno traženje slučajno odabranog koje se uvek završava u listu

popunjenoš listova:

- delimično popunjen list $< 2r$
- potpuno popunjen list = $2r$

upis:

1. čvor $<2r$ dodamo u list i vrši se eventualno pomeranje udesno zbog poretku
2. čvor = $2r$ balansiramo tako što radimo DELJENJE ČVORA:
  - prvih r el. do srednjeg ostane isto
  - srednji el. ide u roditeljski čvor i pokazuje na desno podstablo
  - ostalih r ide desno u novi doalocirani list

ako je i roditeljski isto napunjen isto se radi balansiranje, u najgorem slučaju dobićemo $h+1$

broj bafera može biti:

- h bafera – da bi ceo pristupni put mogao da stane u OM
- 1 bafer – više učitavanja čvorova i više pristupa istim čvorovima

- za redoslednu obradu je najbolje da imamo h bafera i kompletno stablo, a najgore 1 bafer i poluprazno stablo

BRISANJE

- 1 uspešno traženje koje se može završiti bilo gde
- razlikuje se brisanje iz lista ili iz onog koji nije list

brisanje iz list >r samo ga uklonimo i pomerimo **ulevo** ostale, a **brisanje iz lista = r:**

TEHNIKA POZAJMLJIVANJA

- 1 sused sa > r**
- formiramo niz u OM od susednog čvora, nadređenog el, i trenutnog čvor
- $\frac{1}{2}$ ostane levo, srednji el. ide gore, ostatak ide desno

*kada se el. penje gore ostavi svoj pok. desno u P_0 , a kada se spušta preuzima ga

TEHNIKA SPAJANJA

- susedi = r**
- u OM niz od **r** el. suseda + **1** nadređeni + **r - 1** iz čvora iz kog se briše
- svih 2r el. ostaje u levom** čvoru, a **desni čvor se dealocira**

ako brišemo **el. koji nije u listu** uzmemo 1. sledeći el. veći od njega koji se nalazi u **desnom podstablu dole levo** i sve ide isto – jer smo ga pretvorili u list

prednosti:

- dobra** i redosledna i direktna **obrada**
- ne kvari** je ažuriranje
- nema zone prekoračenja**

mane:

- zbog deljenja čvorova **favorizacija polupraznog stabla** 50% popunjeno (kod sekvencera)
- kod **redosledne** obrade se pristupa gornjim čvorovima

B*

favorizuje **75%** popunjeno

jedina razlika je **PRI UPISU – 1. POKUŠA TEHNIKU PRELIVANJA, ne ide odmah u deljenje čvora**

TEHNIKA PRELIVANJA

- čvor u koji se upisuje = 2r, bar 1 sused <2r**
- susedni čvor + 1 nadređeni + trenutni prepunjeni

- $\frac{1}{2}$ levo, srednji gore, ostatak desno

B#

- varijanta B* stabla
- izmena u postupku **UPISA**
- minimalna popunjenošć 66%

TEHNIKA DISTRIBUIRANOG DELJENJA

- **svi = 2r**, ne ide 1. prelivanje nego se vrši **DELJENJE**
- umesto od 1 čvora da pravim 2 poluprazna (na kraju bi bilo 4 čvora), od 2 čvora pravim 3 čvora
- 1. puni čvor + 2. puni čvor + **alociram novi 3. čvor**
- $2r + 2r + 1$
- $\frac{1}{3}$ ide u 1. čvor, sledeći gore, naredna $\frac{1}{3}$ ide u 2. čvor, sledeći gore, ostatak u 3. novoalocirani čvor

B⁺

- u praksi zastupljeno
- **problem kod B-stabla je redosledna obrada jer je išla po svim nivoima**
- B⁺ poboljšava performanse traženja logički narednog (redosledna obrada)

strukturalna razlika:

- **u listovima će biti sadržane sve vr. ključa**
- čvorovi listova **dvostruko spregnuti**
- svaki el. koji bi išao u više nivoe stabla ostaje sačuvan i u listu
- svi **neterminalni** čvorovi pokazuju samo na **podstabla**, nemaju više pok. na primarnu **zonu** jer će se on pojaviti u **listu** i tu piše gde je u primarnoj zoni

1 IZMENA ALGORITMA ZA UPIS I BRISANJE

- kada delim list: $\frac{1}{2}$ u **levi** čvor, **srednji** gore, a u **desni** čvor **OPET SREDNJI PONOVLJEN** i ostatak
- kada se list deli, onda su **gore ponovljene najmanje vr. iz svakog lista**
- sada se u redoslednoj obradi ide samo kroz listove, ali cena toga je ponavljanje nekih el.
- traženje sl. odabranog će se isto završavati uvek u **LISTU**

performanse:

- B^+ bolje u svim karakteristikama od B-stabla jer je format el. samo vr. ključa i 1 pok, a kod običnog B stabla je vr. ključa i 2 pok.
- napravićemo veći rang što je bolja osnova logaritma – imaćemo manje čvorova i manju h